

VERSLAG

CRB 2011 - 0704

De conjunctuur in de papier- en
grafische industrie in 2010
en de eerste maanden van 2011

Bijzondere raadgevende commissie voor het Papier

Verslag over de conjunctuur in de papier- en grafische industrie in 2010 en de eerste maanden van 2011

Aanspreekpunt:
Celine.mouffe@ccecrb.fgov.be

Inhoudsopgave

1	Conjunctuuranalyse.....	4
1.1	Algemene conjunctuur	4
1.2	Internationale context van de papiersector en van de grafische sector	5
1.2.1	De eigenlijke papierindustrie.....	6
1.2.2	De grafische sector en de uitgeverijsector	8
2	Gedetailleerde en becijferde analyse van de conjunctuur in de papiersector en de grafische sector, meer bepaald in België.....	12
2.1	Ontwikkeling van de prijzen voor pulp en papier en van de productieprijzen.....	12
2.1.1	Pulpprijzen.....	12
2.1.2	Oud papier.....	14
2.1.3	Papierprijzen.....	17
2.2	Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België.....	20
2.3	Omzet	22
2.4	Productie.....	23
2.5	Investerings	25
2.6	Buitenlandse handel	27
2.7	Werkgelegenheid	29
3	Bibliografie.....	34

Lijst grafieken

Grafiek 1-1: Ontwikkeling van het reëel Belgisch bbp per kwartaal	5
Grafiek 2-1: NBSK-pulp - bron: FOEX	13
Grafiek 2-2: BKHP-Pulp - bron: FOEX	14
Grafiek 2-3: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier (gemengd, franco fabriek - Filpap)	15
Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier in de buurlanden en gemiddelde	16
Grafiek 2-5: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier in de buurlanden en gemiddelde (gemengd, franco fabriek – herziene formule (nieuw indexcijfer voor Frankrijk) – (Filpap)	16
Grafiek 2-6: Ontwikkeling van de prijsindexcijfers voor papier – Febelgra (01-01-1973 = 100)	19
Grafiek 2-7: Bezettingsgraad van de productiecapaciteit (in %) - bron: NBB	24
Grafiek 2-8: Maandelijks ontwikkeling van het aantal tijdelijke werklozen	31

Lijst tabellen

Tabel 1-1: Reële groei van het bbp (in %)	4
Tabel 2-1: Ontwikkeling van de bruto-omzet - in miljoenen euro's	22
Tabel 2-2: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - volledige jaren	23
Tabel 2-3: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - eerste kwartaal	23
Tabel 2-4: Ontwikkeling van de bruto-investeringen op basis van de maandelijks en driemaandelijks btw-aangiften - in miljoenen euro's	25
Tabel 2-5: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele papierproducten - in miljoenen euro's	27
Tabel 2-6: Ontwikkeling van de uitvoer volgens de btw-statistiek - in miljoenen euro's	28
Tabel 2-7: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele grafische producten – in miljoenen euro's	28
Tabel 2-8: Uitsplitsing van de werknemers naar sector, statuut en bedrijfstak	30
Tabel 2-9: Ontwikkeling van het aantal werknemers naar paritair comité, statuut en geslacht	31
Tabel 2-10: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (2008-2009 en 2010)	33

Lijst figuren

Figuur 2-1: Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België	20
---	----

1 Conjunctuuranalyse

1.1 Algemene conjunctuur

Drie jaar na de start van de recessie in 2007 sluit de wereldwijde groei opnieuw aan bij het niveau van voor de crisis. Na de achteruitgang van het globale bbp met 0,6% in 2009 volgde een groei met 4,9% in 2010; voor 2011 en 2012 wordt een groei met iets meer dan 4% verwacht. Achter dit algemene herstel van de conjunctuur schuilen echter sterke discrepanties. Op wereldschaal gaat een sterke groei – met oververhitting in de opkomende landen – gepaard met een matige groei, onder het potentiële bbp, in de geïndustrialiseerde landen. Daarnaast bestaat er binnen de EU een diepe kloof tussen de zeer sterk presterende kernlanden en de zwakke perifere economieën.

Onder impuls van een groeiende binnenlandse vraag zou het herstel zich in 2011 en 2012 voortzetten in de EU en in de VS. Enkele opkomende landen ondervonden minder hinder van de financiële crisis dankzij hun grote reserves en hun beperkte blootstelling aan de opgeblazen financiële markten. Opnieuw springt de sterke prestatie van China in het oog; in 2010 groeide de economie er met 10,3% en voor 2011 wordt een groei met 9,3% verwacht. Door deze aanhoudende groei zouden de loonkosten in de verwerkende nijverheid ginds de komende 5 jaar met ongeveer 17% per jaar stijgen. De sterke prestaties van de groeielanden leiden tot een aanzienlijke stijging van de energie- en grondstoffenprijzen. Zo steeg de CRB-index (waarin een reeks grondstoffen zoals olie, koper, graan en suiker opgenomen zijn) het voorbije jaar met 36%.

De VS en de EU worden daardoor geconfronteerd met een negatieve aanbodschok die hun fragiele herstel bedreigt. Dit leidt immers tot een stijging van de productiekosten en van de inflatie in de EU waardoor de inkomsten van de bedrijven en de gezinnen onder druk staan. Dat kan een verklaring zijn voor het sterk verslechterde vertrouwen binnen de EU, ondanks de krachtige toename van het bbp tijdens het eerste kwartaal (+0,8% op kwartaalbasis). Zo is de economische stemmingsindicator, die het ondernemers- en consumentenvertrouwen binnen de EU combineert, in april onverwacht gezakt tot zijn laagste peil sinds oktober 2010. In het licht van de oplopende inflatie heeft de ECB in april haar reporente met 0,25 procentpunt verhoogd tot 1,25%. De markt verwacht bovendien een nieuwe verhoging in juli. Deze operatie accentueert echter de economische onevenwichten binnen de eurozone. Terwijl de economie zich in enkele kernlanden van de eurozone herstelt, heerst er in een aantal perifere landen een zeer precaire situatie, zodat verdere renteverhogingen hier dramatische gevolgen dreigen te hebben.

Tabel 1-1: Reële groei van het bbp (in %)

	2002-06	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2011*	2012*
België	2,0	2,7	2,9	1,0	-2,8	2,2	2,4	2,2	2,4	2,0
Duitsland	1,0	3,4	2,7	1,0	-4,7	3,6	2,6	1,9	3,4	2,5
Frankrijk	1,7	2,2	2,4	0,2	-2,6	1,6	1,8	2,0	2,2	2,1
Nederland	1,6	3,4	3,9	1,9	-3,9	1,8	1,9	1,7	2,3	1,9
Eurozone	1,7	3,0	2,9	0,4	-4,1	1,8	1,6	1,8	2,0	2,0
Verenigd Koninkrijk	2,6	2,8	2,7	-0,1	-5	1,3	1,7	2,1	1,4	1,8
Europese Unie	2,1	3,2	3,0	0,5	-4,2	1,8	1,8	1,9		
Verenigde Staten	2,7	2,7	1,9	0,0	-2,7	2,9	2,6	2,7	2,6	3,1
Japan	1,7	2,0	2,4	-1,2	-5,2	3,9	0,5	1,6	-0,9	2,2

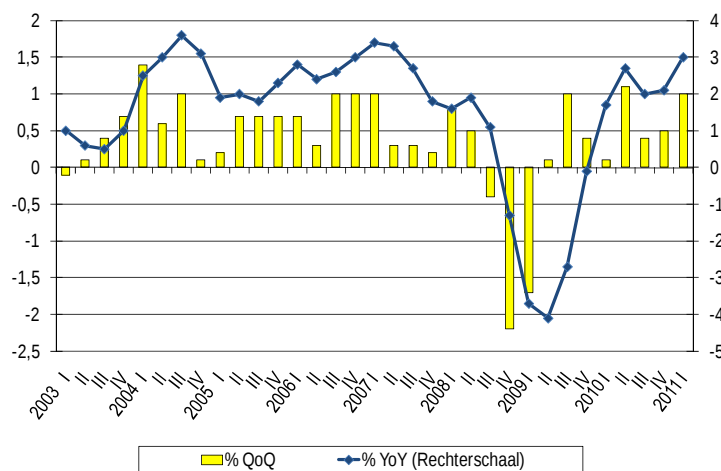
* Vooruitzichten Oeso van 25 mei 2011

Bron: Europese Commissie, European Economic Forecast, lente 2011

Een eerste risico voor de groei in de eurozone is dus nog altijd de instabiliteit op de financiële markten. Terwijl aanzienlijke leningen van de ECB en het Europese stabiliteitsfonds tijdelijk soelaas hebben geboden, zijn de structurele problemen m.b.t. de hoge schulden bij banken en overheden verre van opgelost. Een tweede risico voor de groei is een verdere stijging van de energieprijzen, bv. als gevolg van een escalatie van de conflicten in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. We benadrukken dat ook de aanhoudende zwakte van de Amerikaanse vastgoedmarkt zwaar weegt op de financiële markten en op de groeiperspectieven van de VS.

De Belgische economie groeide in 2010 met 2,2%. Dit herstel was grotendeels te danken aan de sterke groei van de uitvoer (+10,5%), in het bijzonder naar Duitsland. Deze uitvoer gaf de Belgische industrie een sterke stimulans, zodat de overcapaciteit verdween. Die ontwikkeling zou in 2011 leiden tot de eerste toename van de investeringen (+3,5%) sinds 2008. Dankzij de betere conjunctuur is de Belgische werkgelegenheid sinds begin 2010 met bijna 1% op jaarbasis gestegen, en deze groei zou in 2011 en 2012 aanhouden. Hierdoor zou de werkloosheid geleidelijk moeten dalen: van 8,5% midden 2010 tot ongeveer 7,5% in 2012. Het herstel op de arbeidsmarkt zou de private consumptie in 2011 en in 2012 met ongeveer 2% doen stijgen. De toename van de binnenlandse vraag zou een stevige basis moeten leveren voor de groei van het Belgische bbp in 2011 (+2,4%) en 2012 (+2%), op voorwaarde echter dat de eerder vermelde negatieve risico's zich niet manifesteren.

Grafiek 1-1: Ontwikkeling van het reëel Belgisch bbp per kwartaal

Bron: Nationale Bank van België

1.2 Internationale context van de papiersector en van de grafische sector

Het is bekend dat de papiersector en de grafische sector ernstig werden getroffen door de crisis van 2007-2008. Deze verergerde de structurele problemen waarmee ze eerder al af te rekenen hadden. Er dreigen nog meer gevaren voor onze sectoren. De digitalisering van de media: dreiging of opportuniteit? De marketingspecialisten bevestigen andermaal het grotere effect (bijvoorbeeld de toename van de verkoop van een product na een reclameactie) van acties op papieren dragers in vergelijking met acties op elektronische dragers. Zo wacht er nog een mooie toekomst voor een persoonlijke mailing in een envelop die de aandacht van de bestemmeling trekt door formaat of structuur. De sectoren moeten attent blijven en op een actieve manier meespelen in deze overgang. Steeds meer ondernemingen maken overigens gebruik van de sociale netwerken om de veranderingen in de mediawereld te begeleiden. Een andere externe dreiging voor de sectoren is de beperktere beschikbaarheid (of moeilijkere bevoorrading) van grondstoffen voor de papierindustrie. De energiesector, de bouw- of de meubelsector en de textielsector profileren zich inderdaad almaar

nadrukkelijker als concurrenten op de markt van de houtgrondstoffen die hun respectievelijk pellets, grondstoffen voor houten spaanplaten of isolatie en een substituuut voor op te lossen pulp levert (cf. infra). Er zijn dus blijvende stijgingen van de productiekosten voor de papiersector op komst.

1.2.1 De eigenlijke papierindustrie

Voor de papiersector biedt het jaar 2010 enige ademruimte na een zeer moeilijk 2009. De indicatoren staan opnieuw in het groen, al is de toestand verre van optimaal. Dankzij de (weliswaar broze) economische heropleving konden de verkoopprijzen van de verschillende papiersorten verhoogd worden, zodat de ondernemingen hun marges konden verbeteren. De bedrijven blijven echter onverminderd kampen met prijsstijgingen voor pulp en grondstoffen (incl. energie). De sector zal daar nog lang rekening mee moeten houden in zijn strategieën voor marktpositionering. Alle analisten zijn het er immers over eens dat de grondstoffen- en energieprijzen de komende jaren alleen maar zullen blijven stijgen. Daarnaast heeft de vraag (die weliswaar toeneemt) nog lang niet de niveaus van de jaren vóór de crisis bereikt. We kunnen er niet omheen dat de Amerikaanse en Europese markten tot verzadiging zijn gekomen en dat de overcapaciteit een tastbare realiteit is. Herstructurerings, herpositionering, sluitingen, fusies en overnames zullen kenmerkend blijven voor de sector.

Op wereldniveau

China is een van de papiermarktspeleers waarvan het belang exponentieel groeit. Het is sinds 2008 een netto-uitvoerder van papier en papierproducten (voor sommige gestreken papiersorten en sommige verpakkingen). Volgens de CEPI-cijfers was China in 2009 de tweede papier- en kartonproducerende entiteit (23,3% van de wereldproductie), na de CEPI-landen (23,9%). Het land produceert 12% van de wereldwijde pulp, tegen 20% voor de CEPI. China is dus een geduchte concurrent voor de andere landen, waaronder de Europese, temeer omdat het land prijzen hanteert die vaak duidelijk onder de gebruikelijke marktprijzen liggen.

In dit verband heeft de Raad van de Europese Unie (zoals we in het vorige verslag al hebben aangekondigd) op 6 mei antidumping- en subsidiecompenserende maatregelen genomen tegen de invoer van Chinees gestreken fijn papier, meer bepaald het houtvrij gestreken papier en karton in vellen en rollen, en niet het kraftpapier¹. Deze maatregelen gelden sinds 17 mei, voor een (verlengbare) periode van vijf jaar, in de vorm van een extra heffing die twee elementen beoogt: enerzijds antidumpingrechten (van 8% tot 35,1%, afhankelijk van de producent) en anderzijds subsidiecompenserende rechten (van 4% tot 12%). Deze maatregelen beogen de afremming van de invoer van papier dat tegen zeer lage prijzen wordt verkocht dankzij de subsidie die het geniet. Genoemde subsidies zijn in strijd met de verplichtingen die China is aangegaan toen het in 2001 is toegetreden tot de Wereldhandelsorganisatie.

Ter herinnering: de Europese Commissie had op 17 november 2010 voorlopige antidumpingrechten ingesteld, van 19,7% tot 39,1% (maar toen geen enkel voorlopig subsidiecompenserend recht opgelegd).

¹Cf. Publicatieblad van de Europese Unie van 14 mei 2011, opvraagbaar via de volgende link: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:128:FULL:NL:PDF>

Op te merken valt dat de Chinese ondernemers steeds meer kandidaat-overnemer zijn voor wereldwijde en vooral Europese papierbedrijven.

Op Europees niveau

De Europese papierproducenten en -verwerkers hebben sinds einde 2009 hun productie weer verhoogd, zowel wat pulp als wat papier en karton betreft. De sector herstelt langzaam van de crisis en de Europese papierproductie overtreft in 2010 de verwachtingen die eind 2009 konden worden geformuleerd. Het jaar 2011 lijkt die trend te bevestigen. De papierfabrikanten hebben de juiste houding aangenomen tegenover de afname van de vraag als gevolg van de crisis, door hun productie en hun voorraden te beperken. Kostenverminderingen, herstructureringen en ontslagen zullen helaas actueel blijven.

In Europa is de toestand immers niet bestendig. In de kostenstructuur blijven de grondstoffen en de energie belangrijke, niet samen te drukken componenten waar de producenten slechts weinig vat op hebben. (Sommige geïntegreerde producenten slagen er beter in deze kosten te beheersen; dit geldt ook voor bedrijven die hun eigen energie produceren door warmterecuperatie of opwerking van afval.) De spelers beginnen stukje bij beetje extra marges te verwerven, maar deze blijven duidelijk onder het niveau van vóór de crisis. Bij het verpakkingspapier en -karton is de toestand helemaal anders: de markt is gespannen omdat de beperkte productiecapaciteiten niet voldoen voor de stijgende vraag.

De producenten van fijn papier kampen dan weer met overcapaciteit en hebben geen andere keuze dan nichemarkten te ontwikkelen, bijvoorbeeld door hun fijn papier te koppelen aan verpakkingspapier voor luxeproducten.

De cijfers die CEPI op Europees niveau verzamelde voor het jaar 2010, zijn bemoedigend en tonen duidelijk aan dat 2010 veel beter was dan 2009, al bereikt de sector nog niet de niveaus van vóór de crisis. Wat de productie aangaat²: de geproduceerde hoeveelheid pulp is in 2010 met 8,3% toegenomen tegenover 2009; die van papier en karton met 8,1%; die van grafisch papier (krantenpapier inbegrepen) met 7,7%; die van krantenpapier met 5,9%; die van papier en karton voor verpakkingen met 9,1%; die van papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik met 2,4%. Wat de leveringen aangaat³: CEPI meldt een globale vooruitgang met 6,8% van 2009 tot 2010. De uitvoer buiten de CEPI-landen maakt een sprong voorwaarts met 11,9% terwijl de invoer naar de CEPI-landen licht samengedrukt is (-0,7%). Het verbruik van papier en karton van de CEPI-zone is opnieuw gestegen, met 5,4%.

Wat het mechanisch papier aangaat, rapporteert CEPIPRINT⁴ van 2009 tot 2010 een stijging met +1,9% van de Europese vraag naar krantenpapier, met +10,7% voor mechanisch gestreken en met +8,9% voor mechanisch ongestreken, en een verlies van -1,2% voor magazinepapier. Het aandeel van de uitvoer buiten Europa is over dezelfde periode aanzienlijk versterkt (+18,9% voor mechanisch ongestreken; +34,2% voor magazinepapier; +38,4% voor mechanisch gestreken papier en +5,2% voor krantenpapier).

De wisselkoers van de Europese munt is altijd een belangrijke component op de gemondialiseerde markt. Zijn sterkte biedt de papierproducenten het voordeel dat ze de pulpprijzen zien verminderen, in

² CEPI, Production Statistics, 4th Quarter 2010

³ CEPI, Delivery Statistics, 4th Quarter 2010

⁴ Cepiprint, Monthly statistics on the European mechanical paper industry, 25 January 2011.

tegenstelling tot de producenten die in andere munten werken. Tot op zekere hoogte remt dit echter de uitvoer buiten de eurozone.

De statistieken van het eerste halfjaar 2010 waren veel spectaculairder (cf. vorig verslag). De tweede helft van 2010 wekt minder enthousiasme: er geldt een zekere terughoudendheid in de groeiverwachtingen van de Europese sector en we zien ook de toename van de extra-Europese en vooral Aziatische marktaandelen, wat de concurrentie in de sector evenzeer doet verscherpen. De beschikbare cijfers voor 2011 (CEPI en CEPIPRINT) bevestigen een lichte verslechtering van de indicatoren.

Op Belgisch niveau

Net zoals op Europees niveau zijn ook voor België de productiecijfers in 2010 verbeterd. Volgens de CEPI-statistieken voor 2010⁵ is de productie van papier en karton in België met 10,1% toegenomen in vergelijking met het jaar 2009. Voor grafisch papier is de productie in 2010 met 12,5% gestegen in vergelijking met 2009 (+4,9% voor houtvrij gestreken papier). De overcapaciteit is daarmee niet verdwenen. De sector blijft alert voor vermindering van zijn productiekosten, energiekosten inbegrepen, en voor middelen om zijn rentabiliteit en voortbestaan te waarborgen. Wat leveringen van papier en karton aangaat⁶, voert België bijna het dubbele in (3084 Mt) van wat het uitvoert (1680 Mt). Zijn totale (interne en externe) leveringen bedragen 2052 Mt. De eerste cijfers van 2011⁷ wijzen op een stabilisering van de Belgische productie over de voorbije 12 maanden (+0,2%).

De papiergrossiers van hun kant melden een stabilisering van hun activiteit in 2010 (0% groei), terwijl het eerste halfjaar nog veelbelovend was (+2% tegenover 2009). Dit betekent dat het tweede halfjaar – doorgaans nochtans beter dan het eerste – negatief is geweest. Dit is de eerste keer dat we dit fenomeen vaststellen, en de eerste vier maanden van 2011 lijken die sombere oriëntering te bevestigen: de leveringen aan drukkerijen zouden in deze periode met ongeveer 5% afgenomen zijn.

De markt voor mechanisch gestreken papier heeft het in Europa zeer moeilijk, en België ontsnapt daar niet aan. Sappi Lanaken heeft overigens een herstructureringsplan voor de komende vijf jaar aangekondigd dat voorziet in de schrapping van 123 banen.

Wat de vermindering en beheersing van de productiekosten aangaat, noteren we in het noorden en het zuiden van het land plannen voor de productie van hernieuwbare energie (centrale voor productie van groene stroom en stoom op basis van biomassa en secundaire grondstoffen) en voor warmtekrachtkoppeling. Met dergelijke maatregelen zullen papierfabrieken trouwens hun doelstellingen voor verbetering van energie-efficiëntie en vermindering van hun CO₂-uitstoot kunnen bereiken.

1.2.2 De grafische sector en de uitgeverijsector

Op Europees niveau

Overcapaciteit, prijzenoorlog, concurrentie van de digitale media. Deze elementen vatten al meerdere jaren de toestand van de Europese grafische sector samen. Die sector moet intern de nodige middelen vinden om zich te herpositioneren op de markt en opnieuw winst te maken. Dat is niet mogelijk zonder offers, maar de sector beseft dat deze omwentelingen op een sociaal verantwoordelijke manier moeten

⁵ CEPI, Production Statistics 4th Quarter 2010.

⁶ CEPI, Delivery Statistics 4th Quarter 2010

⁷ CEPI, Monthly report March 2011

worden beheerd⁸. Alle spelers in de sector sluiten intussen een mogelijke terugkeer naar een globaal activiteitsniveau zoals vóór de crisis uit, en dit omdat de sector toen al problemen van structurele aard kende. De conjunctuurgolven hiervan (krimping van reclamebudgetten, ...) hebben de problematiek versneld en verergerd.

Deze sombere schets mag ons echter niet doen vergeten dat de sector niettemin nog opportuniteiten biedt op diverse segmenten, voor zover de ondernemingen over de nodige middelen kunnen beschikken om deze kansen te grijpen en zich eventueel te (her)positioneren. Het drukken van verpakkingen, drukken op groot formaat, drukken op aanvraag, gespecialiseerde en op maat van de klant gekalibreerde diensten enz. zijn voorbeelden van markten die nog niet verzadigd zijn en die een groeipotentieel bieden.

Het innovatieaspect (op product- of op serviceniveau), de globale aanpak van klanten en de kwaliteit zijn wachtwoorden voor de toekomst van de Europese sector.

Op Belgisch niveau

De Belgische grafische sector wordt nog altijd geconfronteerd met de conjuncturele en structurele moeilijkheden die zich al verscheidene jaren doen gelden. Het vertrouwen van de ondernemers herstelt zich langzaam. Het zwaartepunt van de crisis lijkt achter hen te liggen, al laten de negatieve effecten ervan zich nog voelen. Dat geldt vooral voor de werkgelegenheid die zich negatief zou blijven ontwikkelen. Uit het conjunctuuronderzoek van Febelgra van de maand april 2011⁹ blijkt dat de prijzenoorlog tussen de Belgische grafische bedrijven en de ontwikkeling van de papier- en energieprijzen de belangrijkste bedreigingen zijn voor de sector. De waardedaling van de grafische producten is verontrustend. In 2010 is de uitvoer in volume (+23,19%) veel fors toegenomen dan in monetaire eenheden (+3,94%)¹⁰.

Wat de langetermijnperspectieven aangaat, zal de sector nog het hoofd moeten bieden aan de terugval van de reclame-uitgaven. Deze waren in 2010 nochtans met 9,34% gestegen, maar het waren vooral het internet (+30,24%) en vervolgens de televisie (+13,44%) en de radio (+11,53%) die van die stijging konden profiteren. De kranten (+5,13%), magazines (+5,29%) en reclameborden (+2,36%) volgen op veel grotere afstand. De regionale weekbladen noteren een zuiver verlies met -7,30%!

Een andere uitdaging voor de lange termijn is de groeiende concurrentie vanwege de elektronische media. Deze laatste beconcurreren de subsector van de uitgeverij op het vlak van de uitgave van kranten en magazines, wat reclame of de toegang tot de artikelen betreft, en op het vlak van uitgave van boeken, met het systeem van elektronische boeken en leesondersteuning (e-readers, e-books). En ze beconcurreren trouwens ook de subsector van de drukkerij (die steeds minder op papier en steeds meer digitaal plaatsvindt, terwijl de pdf-bestanden een zeer grote verspreiding kennen). Deze elektronische equivalenten kunnen de productie- en distributiekosten drukken (geen portkosten) en hun inhouden tegen een lagere prijs aan de lezer aanbieden dan hun papieren alter ego. Ook het audioboek kent een toenemend succes¹¹. Via het audioboek en het elektronische boek wordt het boeksegment geconfronteerd met illegale kopieën, wat vroeger niet het geval was – of toch op minder grote schaal – voor het papieren boek. Het papieren boek zal blijven verkopen, maar in kleinere volumes. Om te overleven moet de boek- en uitgeverijsector de nodige transformaties doorvoeren en

⁸ Onderzoek Intergraf – UNI Europa graphical, "Best practices in socially responsible restructuring for printing companies", november 2010

⁹ Factua nr. 6, juni 2011

¹⁰ Febelgra heeft zo de daling van de gemiddelde prijzen per kilo van de grafische producten kunnen berekenen .

¹¹ Bron: "Grafisch nieuws", nr. 5, mei 2011.

zich meer concentreren op de toegevoegde waarde, en niet alleen op het product. Ook daar bieden diversificatie of nicheproducten en -diensten (bv. gespecialiseerde boeken, kunstboeken enz.) de sector een reddingsboei. Hierbij moet worden vermeld dat ook de elektronische media de sector ten goede komen. Zij bieden nieuwe perspectieven, vooral voor sommige lay-outberoepen.

Op een ander niveau blijft de banksector nog altijd terughoudend om leningen toe te kennen aan een activiteitentak die als uitgesproken risicovol geldt. Bedrijven zijn verplicht de werkgelegenheid te beperken wegens de druk op de prijzen, de daling van volume en omzet, en de stijging van de kosten.

Op nog een ander niveau klaagt de sector over de toenemende trend bij sommige bedrijven om hun grafisch werk intern uit te voeren. Voor de sector is dat nog meer concurrentie, bovenop de vele moeilijkheden waarmee hij al kampt.

Het aantal faillissementen is in de sector toegenomen sinds 2008; het jaar 2011 zal geen uitzondering zijn op deze regel. Hierbij moet worden aangestipt dat het aantal faillissementen in België sinds enkele maanden in alle sectoren explodeert: dit is niet alleen typisch voor de grafische sector.

Volgens CIM-statistieken (Centrum voor Informatie over de Media) over de 12 maanden die de periode vanaf het 2e kwartaal 2010 tot en met het 1e kwartaal 2011 dekken, handhaaft de Nederlandstalige dagbladpers zich (+0,26% voor alle titels en +0,62% voor betalende titels), terwijl de Franstalige dagbladpers een daling registreert (-2,51% voor alle titels en -3,45% voor betalende titels). Wat de wekelijkse publicaties betreft: deze noteren verliezen, in het noorden (-1,18%) én in het zuiden (-1,85%) van het land. Als men alle weekbladen in België optelt, komt men tot een globaal verlies van 6,01%.

Een markant feit voor deze subsector voor het jaar 2011 is het project om tegen de zomer van 2011 Franstalige en Nederlandstalige kranten digitaal uit te geven via de virtuele kiosk "Gopress". Dit plan ontstond uit een initiatief van de databank met persartikelen van Mediargus (digitaal platform van de Nederlandstalige dagbladpers) en van Pressbanking (Franstalige site van de Belgische dagblad- en periodieke pers). Een krant zou minder dan een euro kosten; een weekenduitgave of een magazine iets meer. De uitgevers zullen Gopress een commissie moeten geven, maar minder dan de 30% commissie die wordt geëist in de AppStore¹² (platform voor downloaden van applicaties, door Apple gedistribueerd op de mobiele apparaten van het type iPod Touch, iPhone en iPad enz.).

Verder is er nog altijd sprake van de invoering, in 2011, van twee maatregelen die de moeilijkheden van de uitgeverijsector (pers en tijdschriften) nog zouden kunnen verergeren. Enerzijds vreest de sector de mogelijke invoering, in 2011, van een btw (wellicht 21%) op de postdiensten, wat de abonnementsprijzen van deze aan huis geleverde producten evenveel zou belasten. En als gevolg van een besluit van de Waalse overheid van 23 september 2010 zullen anderzijds onderhandelingen nodig zijn voor een nieuwe milieuovereenkomst in Wallonië, ter vervanging van de vorige overeenkomst die de uitgevers van dagbladen, magazines en tijdschriften de mogelijkheid bood om hun verplichtingen tot terugname te vervullen door het Waals Gewest over een communicatieruimte te laten beschikken. (Het equivalent in het Vlaams Gewest, de 'Milieubeleidovereenkomst', blijft van kracht tot eind 2012.)

Tot slot maken veel grafische bedrijven in België zich zorgen over de felle prijzenslag die volgens hen het gevolg is van onrechtmatig gebruik van de nieuwe wet op de continuïteit van de ondernemingen.

¹² Bron: Kiosk, vakinformatie voor dagblad- en tabakshandel, <http://www.retail-kiosk.be> en NG Express nr. 353 - 14 maart 2011

Door deze wet – die werd ingevoerd om het aantal bedrijfsfaillissementen te verminderen – vinden sommige bedrijven in moeilijkheden immers tijdelijk bescherming tegen hun schuldeisers zodat ze een herstructureringsplan kunnen opstellen om te saneren. Dit systeem kan echter ongewenste effecten genereren: het gevaar schuilt in de mogelijkheid dat bedrijven in fine oneerlijke concurrentie voeren dankzij de voordelen van dit uitstel tegenover schuldeisers. Als men weet dat de grafische sector al onder druk staat, vooral wat prijzen aangaat, ontstaat voor gezonde bedrijven een onhoudbare situatie en lijdt de sector zeer veel schade wanneer ook nog afbraakprijzen op de markt verschijnen.

De recente overname (mei 2011) van het Nederlandse Hemels Publishers door Sanoma Media zou in de toekomst het Belgische media- en reclamelandchap kunnen beïnvloeden. Wordt dus vervolgd.

Tegenover deze uitdagingen en moeilijkheden heeft de structuur van de Belgische grafische sector als voordeel dat hij voor 95% uit kmo's bestaat. Dat biedt de nodige flexibiliteit en levert een gediversifieerd aanbod op om de klant te verleiden. Dankzij de nabijheid bij deze laatste kan hem een dienstverlening van hoge kwaliteit binnen zeer korte termijnen aangeboden worden. De sector moet zich op dit soort strategische keuzes richten. Kmo's kunnen immers niet concurreren met de grote geconsolideerde drukkerijgroepen. Ze kunnen voor hun welslagen dus niet rekenen op grote oplages en puur traditionele procédés. De dienstensector ontwikkelt zich overigens krachtig, in België evengoed als elders. Dat biedt de grafische sector kansen, vooral in de dienstverlening op maat en in advies.

Net zoals op Europees niveau ligt de toekomst van het drukkerijsegment in België dus bij drukwerk op maat, in kleine oplages, in grote formaten, opdrachten voor luxeverpakkingen, verpakkingen tegen maakloon, drukwerk voor verkoopstandaarden, mailings en direct marketing, opdrachten waar façonnering, veredeling of personalisering een onbetwistbare toegevoegde waarde schenken.

Deze nicheopportuniteiten eisen hooggeschoold en polyvalent personeel, en dat zal in de nabije toekomst nog meer het geval zijn. Dáár ligt trouwens de hele paradox: deze sector heeft het zelfs in een herstructureringsperiode en in een moeilijke context bijzonder moeilijk om personeel te rekruteren dat voldoende opgeleid is voor spitstechnieken, teneinde zich te differentiëren en te profileren op de markt.

Het beeld dat men kan schetsen van de toestand van de Belgische grafische sector, is derhalve vooral rood getint (afname in omzet, investeringen, handelsbalans, werkgelegenheid; toenemend aantal faillissementen; prijzenoorlog). De waargenomen cijfers zijn niettemin iets minder somber dan te vrezen was met de vooruitzichten die men begin 2010 kon formuleren.

2 Gedetailleerde en becijferde analyse van de conjunctuur in de papiersector en de grafische sector, meer bepaald in België

2.1 Ontwikkeling van de prijzen voor pulp en papier en van de productieprijzen

2.1.1 Pulprijzen

Binnen de sector hebben de pulpproducenten zich in 2010 nog het best uit de slag kunnen trekken: de vraag neemt toe, de voorraden zijn beperkt en de prijzen stijgen terwijl de klanten onvoldoende onderhandelingskracht hebben om tegen de trend in te gaan.

Op wereldniveau hebben de prijzen voor gebleekte naaldhoutpulp (softwood – lange vezels – NBSK) begin mei 2011 de fatale drempel van \$1000 per ton overschreden. Gelukkig voor de Europeanen heeft de sterke euro als gevolg gehad dat de pulpprijzen – die in dollars worden uitgedrukt – sinds 2010 voortdurend zijn gedaald voor wie in euro handelt. Eind mei 2011 werd een ton verhandeld tegen \$1010 en €706. De prijzen voor gebleekte loofhoutpulp (hardwood – korte vezels – BHKP) bereikten in juni 2010 historisch hoge waarden (\$919 of €752 per ton), maar zakten daarna in dollar (\$876 per ton in juni 2011) en nog veel sterker in euro (€614 per ton in juni 2011).

De pulpprijzen in euro hebben dus een jaar 2010 in twee fasen gekend: in het eerste halfjaar bleef de sterke prijsstijging aanhouden die in 2009 werd ingezet; in het tweede halfjaar werd een continue prijsdaling genoteerd.

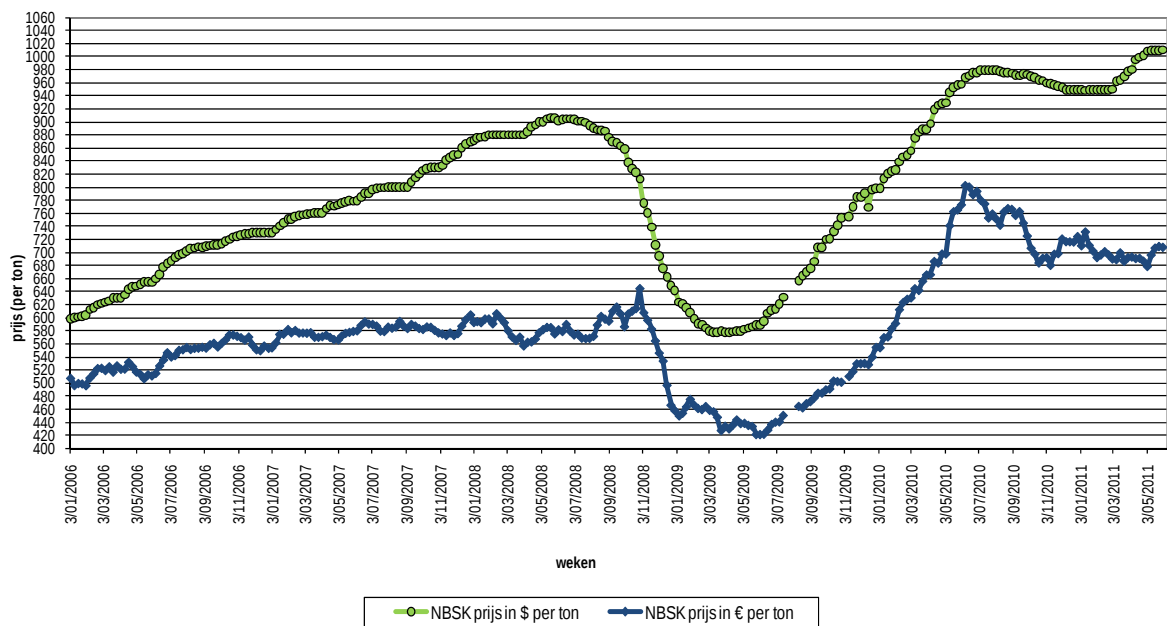
Volgens het tijdschrift EUWID is de verklaring van deze stijging van de wereldprijs van pulp te vinden in de krachtige vraag vanuit zowel de binnenlandse markten als de uitvoermarkt. In Europa is die vraag trouwens niet afgeknot: door de zwakte van de dollar tegenover de euro hebben de Europeanen de prijsverhoging nauwelijks gevoeld. Een ander element dat buiten de sector staat, valt eveneens samen met de verhoging van de pulpprijs, vooral voor de NBSK-pulp: de textielsector (vooral de Chinese) begint de NBSK-pulp te gebruiken als substituuat voor oplospulp bij de productie van viscose of rayon. De NBSK-pulp is immers minder duur dan de oplospulp. Omdat de prijzen van haar traditionele grondstoffen zoals katoen de laatste tijd enorm gestegen zijn, richt de textielindustrie zich nu op viscose. De omvang van dit substitutiefenomeen is weliswaar nog niet duidelijk, maar sommige pulpfabrikanten (bijvoorbeeld Sappi in Zuid-Afrika of Mercer International) hebben al melding gemaakt van hun interesse in een diversificatie van hun productie met oplospulp. Deze biedt een belangrijk potentieel, naast de mogelijkheid om hun marges een beetje te verhogen. De papierproducenten die op basis van gebleekte naaldhoutpulp (softwood – lange vezels – NBSK) werken, kunnen alleen maar instemmen met de prijsverhogingen: de vraag is zodanig groot dat de pulp altijd een afnemer vindt.

Aan aanbodzijde zou de spanning minder aanwezig moeten zijn op de markten, aangezien wereldwijd (Chili, Canada, Indonesië, China) vele pulpproductie-eenheden opnieuw in dienst genomen zijn. In Frankrijk is de productie onverwacht gestegen als gevolg van een toevallige gebeurtenis: het noodweer dat in Aquitanië zeedennen heeft neergehaald. De subsector van de pulpfabricage zou in 2011 moeten profiteren van een vrij gunstige context.

Aan vraagzijde is het pulpverbruik in Europa gestegen, vooral sinds begin 2011. UTIPULP meldt een grote toename van het Europese pulpverbruik en een afname van de voorraden bij de verwerkers. Volgens het 'Revue du Papier-Carton' zou de Chinese vraag naar pulp weer moeten gaan stijgen, terwijl de Europese vraag zou gaan stabiliseren. De kloof tussen de prijzen voor gebleekte naaldhoutpulp (softwood – lange vezels – NBSK) en gebleekte loofhoutpulp (hardwood – korte vezels – BHKP) wordt overigens groter. Dit maakt de baan vrij voor eventuele prijsverhogingen voor BHKP. Dit

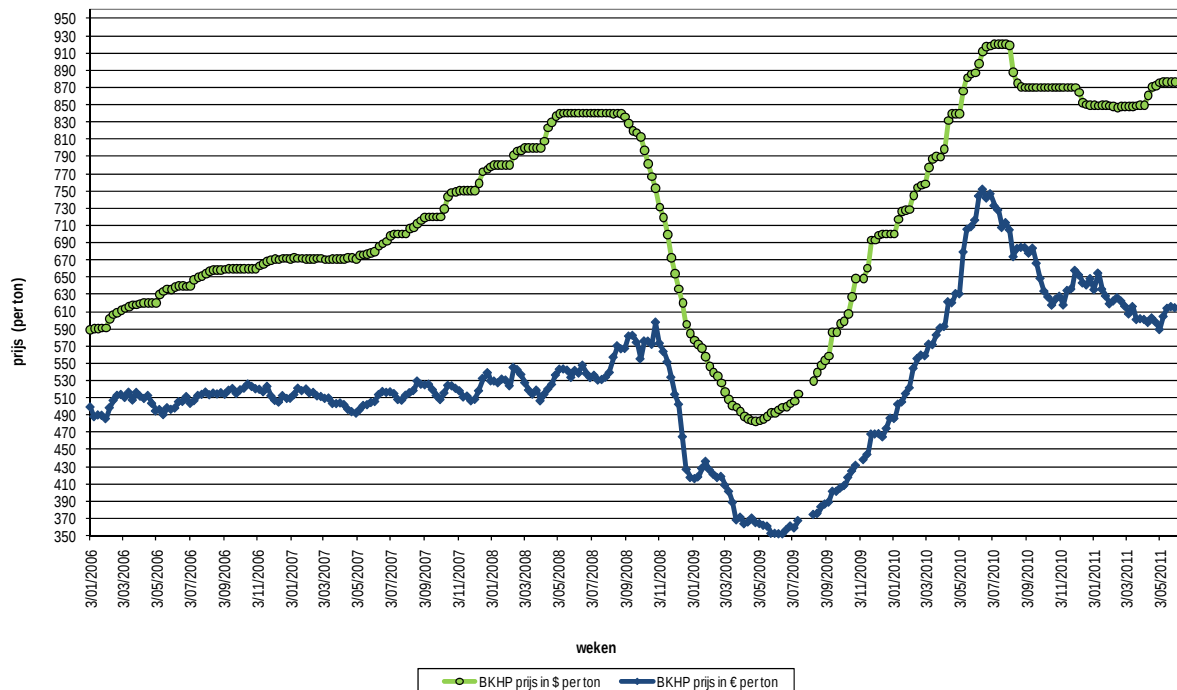
wordt nog altijd gevraagd voor activiteiten met betrekking tot papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik en gestreken papier die respectievelijk een gestage groei en een opmerkelijke herleving hebben gekend. Op wereldniveau is het papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik overigens almaar meer aanwezig op de pulpmarkt, vooral voor de gebleekte loofhoutpulp (hardwood – korte vezels – BHKP). En aangezien dit papier volgens de RISI-vooruitzichten in de toekomst een groei met 4% per jaar zou kennen, zou de vraag naar pulp evenredig moeten toenemen. De 'tissue'-sector doet voor de helft een beroep op gerecycleerde, en voor de andere helft op ongebruikte vezels. De industrie van het papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik wordt vermoedelijk een van de grootste pulpaankopers¹³.

Grafiek 2-1: NBSK-pulp - bron: FOEX

¹³ Bron: Revue du Papier-Carton, nr. 108, februari/maart/april 2011

Grafiek 2-2: BKHP-Pulp - bron: FOEX

2.1.2 Oud papier

Wat het aanbod betreft, heeft de recyclage van oud papier in 2010 weer wat kleur gekregen in Europa, dankzij de heropleving van de sector van papierproductie en -verwerking als gevolg van de verhoogde consumptie. Er blijft echter vanzelfsprekend een zeker interval tussen de productie van papier en de recyclage ervan na gebruik.

Aan vraagzijde tonen de Eurostat-statistieken dat Europa¹⁴ 23% minder oud papier heeft uitgevoerd in 2010 dan in 2009, vooral door de kleinere invoer door China. Hierbij dient gezegd dat de sterke euro de uitvoer buiten Europa duurder maakt, en dat China van zijn kant zijn netwerk van papierrecyclage verbeterd. De Chinese invoer van te recycleren vezels zou volgens de Chinese douane van februari tot maart 2011¹⁵ nochtans met bijna 70% gestegen zijn. De herkomst van die gerecycleerde grondstoffen zou echter Amerikaans zijn. Deze ontwikkeling moet dan ook van nabij opgevolgd worden, zonder overhaaste conclusies te trekken. De in Europa ingezamelde volumes zijn dus op de binnenlandse markt gebleven, waar de vraag constant blijft. Nog altijd volgens Eurostat heeft Europa in ruime zin de omvang van zijn invoer van gerecycleerd papier sinds 2001 met 78% zien toenemen, vooral onder impuls van Noorwegen en Zwitserland. De verpakkingsector, een van de belangrijke afzetmarkten voor gerecycleerd papier, doet het goed, en dit verklaart gedeeltelijk deze forse opwelling.

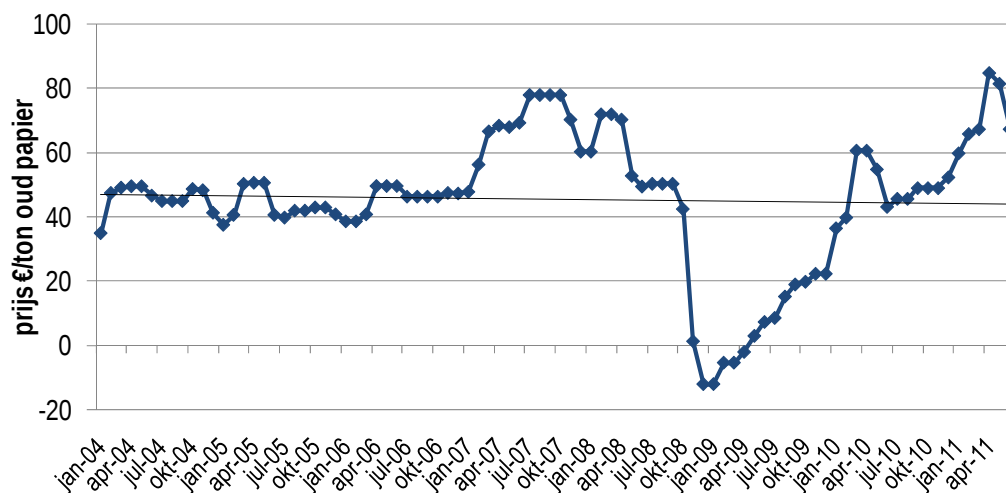
¹⁴ De belangrijkste Europese uitvoerders van oud papier zijn Engeland, gevolgd door Nederland, België en Italië.

¹⁵ Bron: weekblad Recyclage et Récupération, nr. 18, 16 mei 2011.

Wat de prijzen aangaat: in Europa blijft de vraag onverflauwd, en de afgenomen voorraden stuwten de prijzen opwaarts. Dit, in combinatie met de toenemende transportkosten¹⁶, heeft als gevolg dat de prijzen voor oud papier hun opmars sinds 2009 voortzetten. In de eerste maanden van 2011 wordt overigens een lichte vertraging van de economische groei genoteerd, en dus ook van het verbruik en van de hoeveelheden recycleerbaar papier. Het tijdschrift EUWID onderstreept voorts de concurrentie die de papierfabrikanten op deze markt van recyclagepapier ondervinden vanuit andere sectoren, bijvoorbeeld de bouw. Zo is gerecycleerd krantenpapier gegeerd als isolatiemateriaal. De prijzen zouden derhalve hun historisch hoge niveaus behouden.

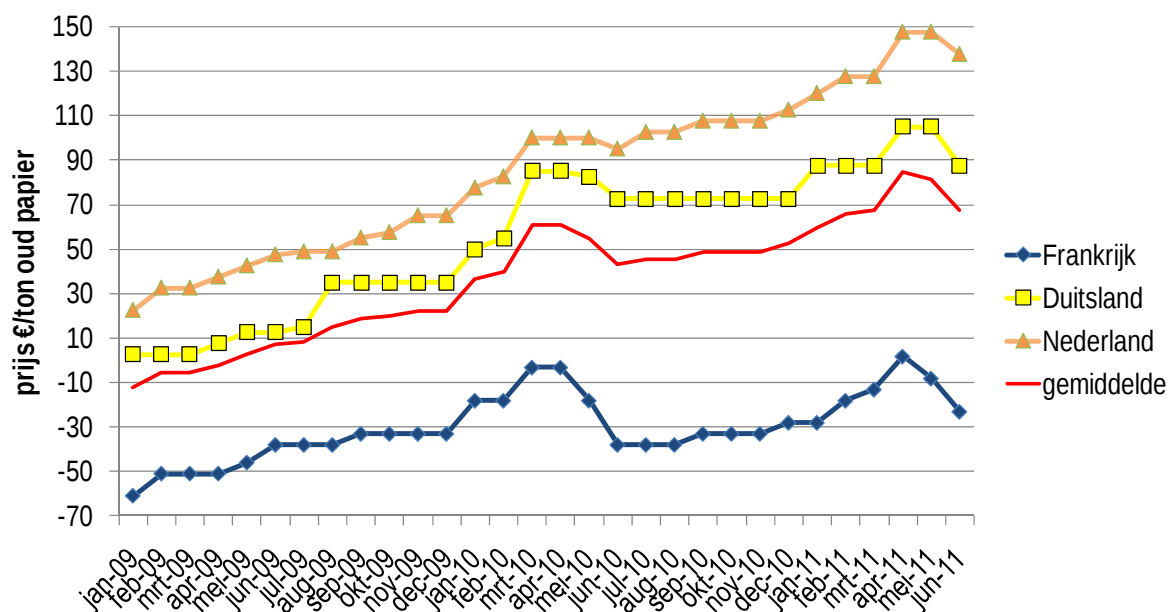
Volgens de gegevens van Filpap hebben de prijzen van oud papier in april 2011 nooit geziene hoogtes bereikt. In onze drie referentiebuurlanden is de gemiddelde prijs gestegen van -€10 per ton in 2009 naar €80 op dit moment! De maand juni 2011 toont een zekere erosie van de prijzen: ze liggen nu bijna op het niveau van maart 2011. Merk op dat Filpap sinds januari 2011 een nieuwe referentie hanteert voor Frankrijk. Hierdoor toont dit land nu vrij gemiddelde waarden, terwijl de Franse prijzen vroeger opvallend laag leken in vergelijking met die van zijn burens. Wij hebben een nieuwe grafiek toegevoegd die deze wijziging aangeeft. De nieuwe Franse index is echter niet beschikbaar voor de periode vóór januari 2011. Dit verklaart waarom wij de grafiek met de oude Franse index hebben behouden.

Grafiek 2-3: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier (gemengd, franco fabriek - Filpap)

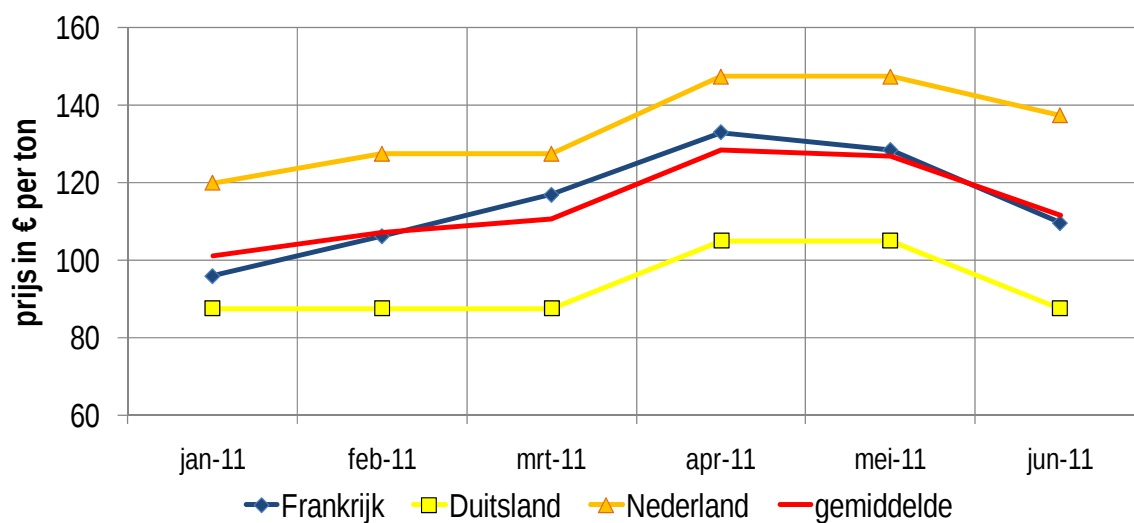

¹⁶ In elk geval voor het jaar 2010. De vrachtprijzen zouden naar verluidt in vrije val zijn sinds begin 2011.

Grafiek 2-4: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier in de buurlanden en gemiddelde (gemengd, franco fabriek - Filpap)

Grafiek 2-5: Ontwikkeling van de prijzen van oud papier in de buurlanden en gemiddelde (gemengd, franco fabriek – herziene formule (nieuw indexcijfer voor Frankrijk) – (Filpap)

Volgens de ERPC (European Recovered Paper Council) was Europa in 2009 wereldleider voor gerecycleerd papier: 72,2% van het oud papier werd gerecycleerd; 90% van de dozen in golfkarton bestaan uit gerecycleerde vezels; 54% van de vezels die voor de fabricage van papier en karton worden gebruikt, komen uit de recyclage; 90% van de kranten worden gedrukt op gerecycleerd papier.

2.1.3 Papierprijzen

Volgens de FOEX-indexen¹⁷ zijn de Europese papierprijzen sinds april 2010 in opmars. Dit geldt voor alle papersoorten, en de stijging is bijzonder belangrijk. Dit betekent echter niet dat alle verwerkers hun marges gevoelig hebben kunnen verhogen: omdat de concurrentie op de markt zo groot is, durven sommigen de stijging van hun productiekosten niet – of niet helemaal – door te rekenen aan hun klanten. Toch hebben de papierproducenten uit de eurozone, zoals we hoger al hebben besproken, dankzij de hoge koers van de Europese munt kunnen rekenen op 'redelijke' prijzen¹⁸ voor pulp.

In de recente conjunctuurverslagen blijven de vaststellingen voor **krantenpapier** op de wereldmarkten identiek: de vraag blijft zwak. Toch heeft het wegebben van de crisis geleid tot een – weliswaar beperkte – opleving van de reclame-investeringen. We hebben gezien dat de vraag naar dit papier in Europa licht gestegen is (+5,9% in 2010 tegenover 2009). Het hoogtepunt van 2007 lijkt momenteel echter een nooit meer te evenaren droom. Dit papier werd dan ook het hele jaar 2010 tegen zeer lage prijzen verhandeld, en dit ondanks het feit dat de vraag gestegen is in de landen van Oost-Europa, dat de uitvoer toegenomen is, en dat het evenwicht tussen aanbod en vraag enigszins hersteld is na sluitingen van capaciteit.

De FOEX-cijfers tonen voor het jaar 2011 nochtans een verschroeiende prijsstijging: een ton kost op drie maanden tijd €80 méér (van €420 midden januari naar €500 midden maart 2011). In deze prijzen zitten de stijgingen van de productiekosten enigszins vervat: de prijs van gerecycleerd papier is daarbij een belangrijk element. De prijs van krantenpapier is sindsdien gestabiliseerd. De tijdelijke of definitieve stopzettingen van de productie om vraag en aanbod in evenwicht te brengen, hebben uiteindelijk dus een gunstige rol gespeeld. Het is nog altijd de uitvoer die de verkoop van deze papersoort schraagt. De afkalving van de krantenverkoop in onze landen is immers een constante, zoals blijkt uit de cijfers van de specialisten van de uitgeverij.

Voor **druk- en schrijfpapier**, waarvan het detail hieronder volgt, heeft de economische opleving een gunstig effect gehad, zowel op de prijzen als op de vraag. Het gestreken papier profiteerde van de opleving van de reclame-investeringen. Het ongestreken papier bleef groeien, al onderging het een zekere impact van de nieuwe technologieën. De prijsverhogingen blijven echter voorzichtig, om de klanten te kunnen behouden.

Europa blijft nog altijd getroffen door een chronische overcapaciteit op de markten voor (gestreken en ongestreken) **fijn papier**. Fabrikanten kunnen onvoldoende marge inbouwen, omdat ze tegelijk ook af te rekenen hebben met de enorme stijging van grondstof- en energiekosten die de rentabiliteit van de bedrijven al langer ondermijnt. Sappi is overigens van plan zijn fabriek in Biberist (Zwitserland) te sluiten. Stora Enso zou zijn werkmethodes en strategie onderzoeken (vooral voor zijn Belgische versnijdingsfabrieken) om zijn concurrentiekracht te verhogen.

¹⁷ Fins privébedrijf dat de prijsindexen van Europese pulp en Europees papier en gerecycleerd papier registreert, <http://www.foex.fi/>

¹⁸ Men mag niet vergeten dat de prijzen in euro nooit eerder zo hoog waren, maar dat deze niets te maken hebben met de pulpprijzen die in dollar worden bepaald.

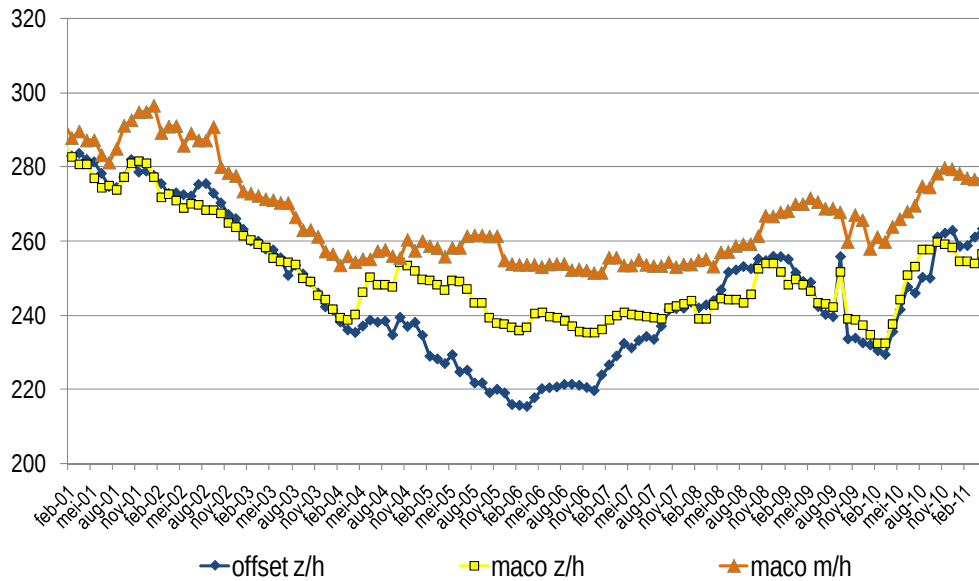
Wat de **gestreken papiersoorten (LWC en CWF)** betreft, hebben we al aangegeven dat de Europese Commissie extra heffingen heeft opgelegd op de invoer van Chinees en Indonesisch gestreken papier. We zullen in volgende verslagen de effecten van deze maatregelen voor de Europese producenten evalueren.

De prijzen van **Europese LWC-papiersoorten (mechanisch gestreken – magazinepapier)** kennen sinds maart 2010 (€623/ton) een aanzienlijke stijging; ze worden nu verhandeld tegen €688/ton en lijken zich sinds februari 2011 op dat bedrag te stabiliseren. De recordwaarden van eind juni 2009 (ongeveer €700/ton) blijven echter buiten schot. De opleving van reclameacties verklaart deze hoge prijsniveaus gedeeltelijk. Een ander element om te noteren is de sterke groei van de uitvoer buiten Europa (volgens Cepiprint +34,2% in 2010 tegenover 2009). De markt van het mechanisch gestreken papier staat echter onder druk; herstructureringsplannen zijn geen uitzondering.

Het **Europees houtvrij gestreken papier (CWF)** kende van zijn kant een flitsend herstel (€719/ton in mei 2011) nadat in maart 2010 het laagste niveau was bereikt (€644). Er wordt zelfs gefliert met het recordniveau van januari 2007 (€727). Dankzij de sterke groei van de uitvoer buiten Europa konden de producenten eindelijk een verhoging doorvoeren op hun prijzen die de vorige maanden onder druk stonden. Voorraden worden heraangelegd en er verschijnt weer meer reclame als gevolg van de aantrekkelijke economische activiteit. Volgens RISI zal het jaar 2006 voor Europa echter het hoogtepunt blijven voor de vraag en voor de uitvoer. In 2011 en 2012 zouden deze een daling moeten kennen vermits Azië (vooral China en Vietnam) zijn productiecapaciteit onafgebroken blijft opvoeren en overigens nu al zijn binnenlandse vraag overtreft. Er valt voor deze papiersoort dus een prijsdaling en Europese overcapaciteit te verwachten.

Volgens RISI neemt de Europese vraag naar **ongestreeken houtvrij papier** af, maar is ze toch nog groter dan de capaciteit. Dit handhaaft de spanning op de markt. Van maart 2010 (€766/ton – FOEX-gegevens) tot mei 2011 (€871) heeft de prijs van het Europees houtvrij ongestreken papier – A4 B-copypapier – volledig ingehaald wat van november 2008 tot maart 2010 al even abrupt verloren was gegaan. De huidige prijzen zijn overigens duidelijk hoger dan die van vóór de crisis.

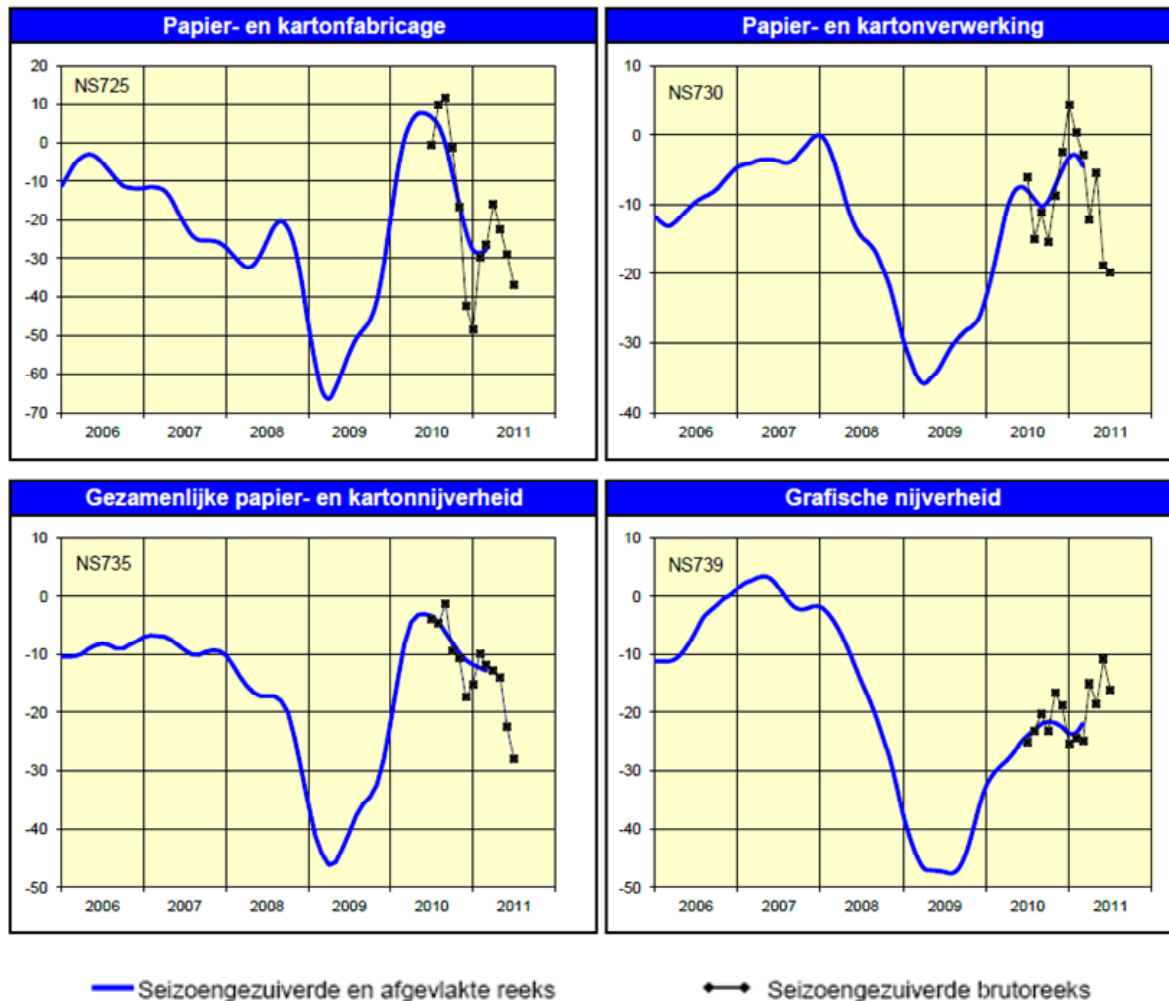
Nog altijd volgens de FOEX-gegevens lijkt niets de opmars van de prijzen van alle **Europese verpakkingspapiersoorten** te kunnen stuiten. Deze prijzen hebben letterlijk historisch hoge niveaus bereikt, veel hoger dan de niveaus van vóór de crisis. De vraag is toegenomen – zowel in West- als in Oost-Europa – en de capaciteit blijft beperkt, wat een spanning creëert op de markt. Er hangt echter een kleine dreiging boven de uitvoer van Europees karton: China kent overcapaciteit en begint uit te voeren naar de buurlanden, wat het marktaandeel van de Europese ondernemingen evenredig vermindert. De goede gezondheid van deze papiersoort is toe te schrijven aan het economisch herstel en aan de opleving van de Europese industriële productie die hieruit voortvloeit.

Grafiek 2-6: Ontwikkeling van de prijsindexcijfers voor papier – Febelgra (01-01-1973 = 100)

Voor de papierprijzen in België beschikken we over de cijfers van Febelgra tot april 2011. Alle prijzen van de papierkwaliteiten maco (machine coated) met hout, maco zonder hout en offsetpapier (voor gewoon drukwerk) die we bij Febelgra vonden, stijgen fors sinds maart 2010 (ongeveer +10% in één jaar), maar de prijsstijgingen zijn helemaal niet vergelijkbaar met de FOEX-prijzen die we zopas besproken hebben. De leveranciers zijn ongetwijfeld terughoudend om de prijsstijging van de grondstoffen door te rekenen in hun productprijzen, en dit om hun klanten te ontzien en ze te behouden gezien de grote concurrentie die binnen de sector woedt.

2.2 Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België

Figuur 2-1: Conjunctuurbarometer van de Nationale Bank van België

Bron: Nationale Bank van België, juni 2011

In de barometer van de NBB van juni 2011 toont de conjunctuurcurve een duidelijk dalende trend voor de papiersector. Ook voor de grafische sector is er een verslechtering. De algemene trend is hier nochtans opwaarts, zij het erg relatief. De activiteit (het productietempo) is in beide sectoren sterker geworden. De binnenlandse vraag is er toegenomen, in tegenstelling tot de buitenlandse vraag die terugloopt.

De papiersector heeft een lichte stijging geregistreerd in zijn orderboekje voor de binnenlandse markt. De voorraden worden hier boven het gemiddelde beoordeeld. We verwachten een vermindering van de werkgelegenheid, evenals een vermindering van de wereldwijde vraag wegens de forse daling van de vraag naar uitvoer. De binnenlandse vraag wordt daarentegen positief beoordeeld. De verkoopprijzen zijn veeleer zwak maar zouden in de toekomst wat moeten verbeteren.

De grafische sector heeft een daling in zijn globale orderboekje genoteerd, vooral door de duidelijke terugloop van de buitenlandse vraag. De binnenlandse vraag is daarentegen positief, maar compenseert de daling van de buitenlandse vraag niet. De verkoopprijzen werden als verzwakkend beoordeeld, maar zouden zich moeten stabiliseren. Volgens de ondernemers zou de werkgelegenheid licht moeten stijgen.

Volgens de conjunctuurcurve van Febelgra wijst de trend voor het eerste kwartaal van 2011 op een afnemend ondernemersvertrouwen in de grafische sector. In het tweede kwartaal zou dit zich echter moeten stabiliseren. Voor het 1e kwartaal registreert de barometer van Febelgra nochtans een beter economisch klimaat dan voorspeld was. Hoewel de prijzen voor binnenlandse verkoop gedaald zijn, zouden ze in het 2e kwartaal licht moeten herstellen. De binnenlandse bestellingen zijn afgenomen, maar de buitenlandse zijn gestegen. De indicator van de werkgelegenheid is daarentegen versomberd (steeds meer bedrijven hebben trouwens tijdelijke werkloosheid moeten invoeren), net zoals de productietijd. Febelgra besluit dat het 1e kwartaal relatief gemiddeld tot goed is, en dat de sector het einde van de crisistunnel ziet, al zijn de verkoopprijzen nog altijd te laag en al blijft het werkgelegenheidsperspectief zeer somber.

Volgens de barometer van de NBB voor de maand mei 2011 blijven de hele grafische industrie (1,3 maand), de papier- en kartonverwerking (1,7 maand) en de fabricage (1,3 maand) standhouden wat de gemiddelde verzekerde activiteitsduur betreft. De subsector van verwerking tot veredeld papier en karton komt er in dit verband het best uit. De subsectoren met betrekking tot golfkarton en rotatieoffset van hun kant kennen moeilijkere tijden. De andere subsectoren hebben hun gemiddelde verzekerde activiteitsduur globaal gehandhaafd.

De verwachtingen van de industriëlen (die door deze barometer worden weergegeven) contrasteren andermaal met de concrete situatie die wij in de sectoren hebben waargenomen: hoewel de papiersector zich in de eerste helft van 2010 heeft hersteld, stort zijn barometer in; die van de grafische sector herstelt zich terwijl de toestand daar verre van standvastig mooi is. De eerste lijkt te vrezen dat zijn groei en de stijging van zijn verkoopprijzen in de toekomst niet zullen kunnen worden voortgezet, wegens overcapaciteit, meer bepaald voor fijn papier. Trouwens: hoewel marketing en communicatie een opleving van hun activiteiten hebben gekend, vertaalt zich dat niet altijd in een toegenomen gebruik van papier als drager, maar kan dit ten goede komen aan de elektronische media. De grafische sector lijkt te kennen te geven dat het ergste van de crisis voorbij is en dat de toekomst zich gunstiger aankondigt. In dit verband hebben onderzoeken naar het effect van de papieren media op de investeringsopbrengst van reclamecampagnes of van direct marketing aangetoond dat papieren media duidelijk beter scoren dan elektronische. De consumenten zouden namelijk wat oververzadigd zijn van elektronische prikkels (e-mails, banners enz.) terwijl de papieren dragers het voordeel zouden hebben dat ze meer aandacht wekken en vaker het beoogde doel waarmaken.

2.3 Omzet

Wat de omzetgegevens van onze sectoren aangaat, beschikken we over de cijfers van de maandelijkse en driemaandelijkse btw-aangiften tot het einde van 2010. Deze van het vierde kwartaal zijn echter nog voorlopig.

De papiersector bevestigt de trend die we vaststelden voor de eerste helft van 2010, en toont in 2010 een stijging van zijn omzet met +6% tegenover 2009. Dit is een opmerkelijk contrast met de negatieve ontwikkeling van -17,4% in 2009 tegenover 2008. De factoren van dit positieve resultaat vloeien gedeeltelijk voort uit de stijging van de verkoopprijzen van papier. Er mag vanzelfsprekend niet uit het oog verloren worden dat de kosten van de grondstoffen voor de papierfabrikanten (pulp en energie) ook gestegen zijn en dat omzet en winstmarge twee heel verschillende concepten zijn.

Voor de grafische sector is het totaalbeeld helemaal anders: de omzet daalt er overal: -3,6% voor 2010 tegenover 2009. Maar het omzetverlies is duidelijk kleiner dan de vorige jaren, vooral voor de drukkerijen die sinds 2007 veel grotere verliezen lieten optekenen. Als men op de cijfers afgaat, was 2008 het zwartste jaar voor de drukkerijen en 2009 het zwartste jaar voor de uitgeverijen en de andere drukkerijactiviteiten. Febelgra splitst de cijfers van 2010 als volgt uit over de subsectoren: -7,15% voor de drukkerijen (het drukken van kranten niet meegerekend); -0,56% voor prepress; +1,92% voor de afwerking. Voor de subsectoren afwerking en prepress merkt Febelgra op dat de prijzenoorlog in deze activiteitstakken minder hevig woedt dan in de drukkerijsector. Deze lijdt onder de terugval van het afdrukken op papier ten gunste van de verzending van documenten in pdf-formaat of van digitaal drukwerk. België telt bovendien 60 afwerkingsbedrijven – waar de concurrentie minder hevig is dan in andere subsectoren – die tegenwoordig opdrachten krijgen die de geïntegreerde ondernemingen niet aankunnen omdat ze daarvoor niet de nodige investeringen hebben gedaan.

Tabel 2-1: Ontwikkeling van de bruto-omzet - in miljoenen euro's

Jaar	Pulp, papier en karton 21.1	Papier- en kartonartikelen 21.2	Totaal papierindustrie 21	Uitgeverijen 22.1*	Drukkerijen en aanverw. diensten 22.21	22.22/23/24/25	Totaal grafische industrie 22	Recuperatie van papier 37.21**
2000	1.860,9	3.003,3	4.864,2	2.914,9	405,9	3.388,5	6.709,3	
2001	1.695,8	2.989,7	4.685,6	2.828,6	474,6	3.383,1	6.686,4	73,5
2002	1.901,7	3.137,3	5.039,1	2.789,4	472,2	3.309,7	6.571,3	91,8
2003	1.755,3	3.202,1	4.957,5	2.881,3	436,2	3.260,2	6.577,7	83,1
2004	1.822,0	3.321,8	5.143,8	2.875,0	435,0	3.207,3	6.517,3	89,9
2005	1.820,2	3.207,8	5.027,9	2.955,6	519,4	3.204,4	6.679,4	103,7
2006	1.893,8	3.245,4	5.139,2	3.090,3	539,6	3.184,1	6.814,0	120,3
2007	1.999,9	3.350,5	5.350,4	3.274,0	483,8	3.410,6	7.168,5	178,4
2008	2.145,0	3.477,8	5.622,8	3.527,2	302,0	3.292,8	7.122,0	n.d.
2009	1.513,5	3.129,7	4.643,2	3.350,6	281,7	2.985,4	6.617,8	n.d.
2010	1.577,1	3.345,3	4.922,4	3.206,7	268,9	2.798,1	6.381,7	n.d.
2001/2000	-8,9%	-0,5%	-3,7%	-3,0%	16,9%	-0,2%	-0,3%	
2002/2001	12,1%	4,9%	7,5%	-1,4%	-0,5%	-2,2%	-1,7%	24,8%
2003/2002	-7,7%	2,1%	-1,6%	3,3%	-7,6%	-1,5%	0,1%	-9,5%
2004/2003	3,8%	3,7%	3,8%	-0,2%	-0,3%	-1,6%	-0,9%	8,2%
2005/2004	-0,1%	-3,4%	-2,3%	2,8%	19,4%	-0,1%	2,5%	15,3%
2006/2005	4,0%	1,2%	2,2%	4,6%	3,9%	-0,6%	2,0%	16,0%
2007/2006	5,6%	3,2%	4,1%	5,9%	-10,3%	7,1%	5,2%	48,3%
2008/2007	7,3%	3,8%	5,1%	7,7%	-37,6%	-3,5%	-0,6%	n.d.
2009/2008	-29,4%	-10,0%	-17,4%	-5,0%	-6,7%	-9,3%	-7,1%	n.d.
2010/2009	4,2%	6,9%	6,0%	-4,3%	-4,5%	-6,3%	-3,6%	n.d.

Bron : CRB volgens de maandelijkse en driemaandelijkse btw-aangiften. (De cijfers voor het vierde kwartaal 2010 zijn nog voorlopig)

** Min NaceBel 22.14 : Uitgeverijen van geluidsopnamen

***op basis van de non-Prodcomstatistieken (ADSEI)

2.4 Productie

Tabel 2-2: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - volledige jaren

	2006	2007	2008	2009	2010	%2007/2006	%2008/2007	%2009/2008	%2010/2009
Pulp	507.029	513.425	510.596	471.433	498.388	1,3%	-0,6%	-7,7%	5,7%
dagblad-/schrijf-/drukpapier	1.525.822	1.481.652	1.466.206	1.298.092	1.457.607	-2,9%	-1,0%	-11,5%	12,3%
waarvan houtvrij papier			474.850	452.050	467.474			-4,8%	3,4%
waarvan houthoudend papier (krantenpapier)			991.355	846.042	990.133			-14,7%	17,0%
verpakpapier en -karton	385.434	341.799	322.879	382.764	408.083	-11,3%	-5,5%	18,5%	6,6%
huishoud./toilet papier + technisch papier	146.218	146.109	145.982	115.329	108.309	-0,1%	-0,1%	-21,0%	-6,1%
Totaal papier en karton	2.057.474	1.969.560	1.935.066	1.796.185	1.973.999	-4,3%	-1,8%	-7,2%	9,9%

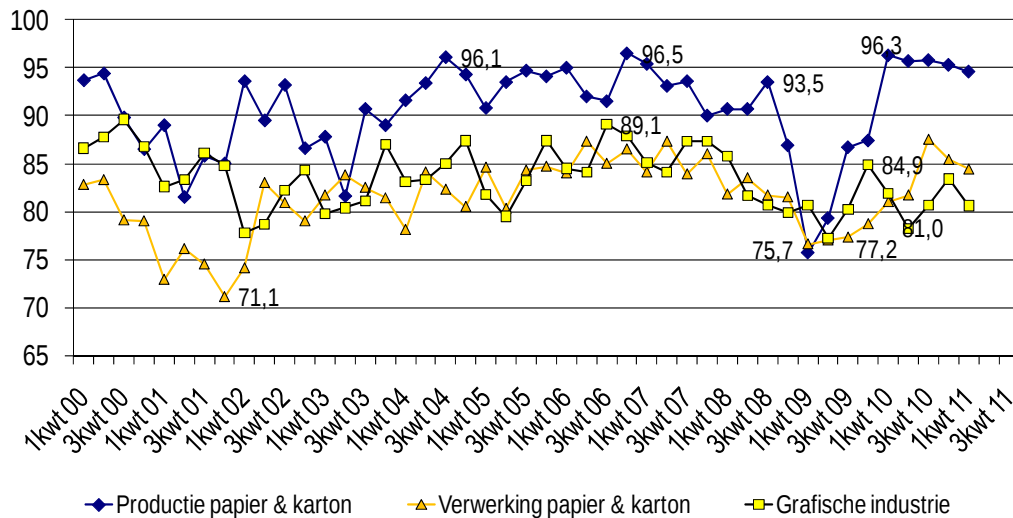
Bron: Cobelpa

Tabel 2-3: Pulp- en papierproductie in België (in tonnen) - eerste kwartaal

	3m 2009	3m 2010	3m 2011	% 3m 2010/2009	% 3m 2011/2010
Pulp	121.063	124.863	127.122	3,1%	1,8%
dagblad-/schrijf-/drukpapier	296.929	353.340	356.687	19,0%	0,9%
verpakpapier en -karton	90.169	105.833	107.040	17,4%	1,1%
huishoud./toilet papier + technisch papier	29.686	28.164	26.127	-5,1%	-7,2%
Totaal papier en karton	416.784	487.337	489.854	16,9%	0,5%

Bron: Cobelpa

De statistieken van Cobelpa, die beschikbaar zijn voor het hele jaar 2010, tonen voor de productie van papier en karton een mooie verbetering met bijna 10% tegenover 2009. Verpakkingspapier en houthoudend papier zijn de motoren voor deze toename. Het technisch papier en het papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik blijven daarentegen voor het vierde opeenvolgende jaar hun afkalving ondergaan. De productie van pulp kent een cumulatieve groei met 5,7%, terwijl ze de vorige twee jaren een verlies te incasseren had. De cijfers van het eerste kwartaal 2011 tonen een stabilisatie van de productie in vergelijking met het eerste kwartaal 2010. Uitzondering is de daling voor sanitair papier en voor technisch papier.

Grafiek 2-7: Bezettingsgraad van de productiecapaciteit (in %) - bron: NBB

Volgens de kwartaalresultaten van de conjunctuurenquêtes van de Nationale Bank van België die in mei 2011 zijn verschenen (inclusief de gegevens voor het eerste kwartaal 2011), heeft de gemiddelde bezettingsgraad van de productiecapaciteit zich – nagenoeg – op een hoog niveau gehandhaafd, wat de papier- en kartonfabricage aangaat (94,6%). De gemiddelde bezettingsgraad is echter gedaald voor de papier- en kartonverwerking (84,4%) en voor de grafische industrie (80,6%, wat een vrij laag cijfer is voor de sector).

In vergelijking met het gemiddelde van de verwerkende industrie – die tot een bezettingsgraad van 84,47% komt – zet de productiesector hier een mooie prestatie neer. De papier- en kartonverwerking ligt perfect op dat gemiddelde, maar de grafische sector hinkt achterop.

We moeten hierbij niettemin opmerken dat een hoge bezettingsgraad van de productiecapaciteit het gevolg kan zijn van het afstoten van productiecapaciteit. Deze cijfers moeten dus met de nodige omzichtigheid geïnterpreteerd worden.

2.5 Investerings

Tabel 2-4: Ontwikkeling van de bruto-investeringen op basis van de maandelijkse en driemaandelijks btw-aangiften - in miljoenen euro's

Jaar	Pulp, papier en karton 21.1	Papier- en kartonartikelen 21.2	Totaal papierindustrie 21	Uitgeverijen 22.1*	Drukkerijen en aanverw. diensten 22.21	22.22/23/24/2	Totaal grafische industrie 22
2000	77,7	152,3	230,0	107,5	29,6	272,7	409,8
2001	73,3	186,5	259,8	61,8	24,1	218,6	304,4
2002	312,5	129,9	442,4	44,0	18,8	173,7	236,5
2003	241,6	100,2	341,8	41,1	24,9	173,8	239,8
2004	57,8	126,5	184,3	60,4	22,8	194,7	277,9
2005	47,7	113,9	161,6	109,9	41,3	234,6	385,9
2006	36,2	105,9	142,1	62,2	8,3	240,0	310,5
2007	73,7	101,5	175,2	65,3	14,4	225,2	304,9
2008	94,6	82,9	177,5	64,1	8,7	217,8	290,7
2009	88,2	73,2	161,4	57,0	7,4	194,5	258,9
2010	73,0	73,4	146,3	81,9	7,2	137,1	233,1
2001/2000	-5,7%	22,4%	12,9%	-42,6%	-18,7%	-19,8%	-25,7%
2002/2001	326,5%	-30,3%	70,3%	-28,8%	-22,0%	-20,5%	-22,3%
2003/2002	-22,7%	-22,9%	-22,7%	-6,5%	32,2%	0,1%	1,4%
2004/2003	-76,1%	26,2%	-46,1%	46,9%	-8,3%	12,0%	15,9%
2005/2004	-17,4%	-10,0%	-12,3%	81,9%	81,2%	20,5%	38,9%
2006/2005	-24,1%	-7,0%	-12,1%	-43,4%	-80,0%	2,3%	-19,5%
2007/2006	103,5%	-4,2%	23,3%	4,9%	74,2%	-6,2%	-1,8%
2008/2007	28,4%	-18,3%	1,4%	-1,8%	-39,3%	-3,3%	-4,7%
2009/2008	-6,8%	-11,8%	-9,1%	-11,1%	-15,7%	-10,7%	-10,9%
2010/2009	-17,3%	0,3%	-9,3%	43,7%	-2,4%	-29,5%	-9,9%

Bron : CRB volgens de maandelijkse en driemaandelijks btw-aangiften (de gegevens voor het laatste kwartaal van 2010 zijn nog voorlopig)

** Min NaceBel 22.14 : Uitgeverijen van geluidsopnamen

De gegevens over de ontwikkeling van de investeringen in België zijn afkomstig van de btw-aangiften. De gegevens over het laatste kwartaal van 2010 zijn echter nog voorlopig.

De papiersector en de grafische sector lijden al meerdere jaren onder desinvesteringen. Wat papier aangaat, is de daling bij de fabricage van papier en karton zeer uitgesproken (-17,3%), naar het laagste niveau sinds 2007. De fabricage van papieren artikelen handhaaft daarentegen sinds 2008 een stabiel niveau (+0,3%). De grafische industrie toont in 2010 een terugval met bijna 30% tegenover 2009, als het drukken van kranten niet wordt meegerekend. De uitgeverijsector daarentegen doet zijn investeringen met bijna 50% opveren. Het betreft hier vermoedelijk investeringen die verbonden zijn met toepassingen voor I-Pad en vergelijkbare producten. De sector wil zich duidelijk positioneren op deze markt. De economische crisis geldt nadrukkelijk als een doorslaggevende factor voor deze toestand van desinvestering. Febelgra vermeldt overigens dat bestellingen die op de DRUPA-beurs van 2008 werden geplaatst, later werden geannuleerd wegens de crisis.

Volgens de resultaten van de najaarsenquête van 2010 naar de ontwikkeling van de investeringen in de verwerkende nijverheid¹⁹, zouden de investeringen met betrekking tot papierfabricage in 2010 met

¹⁹ Nationale Bank van België, commentaar op de resultaten van de enquête naar de investeringen in de verwerkende nijverheid, januari 2011. Najaarsenquête 2010. (De opgegeven cijfers zijn schattingen.)

3,6% gestegen zijn. Ze zouden daarentegen echter fors terugvallen in 2011 (-28,9%). Het gaat hoofdzakelijk om uitbreidingsinvesteringen (ongeveer 67% van het totaal van de materiële investeringen in 2010, maar niet meer dan 39% in 2011). In 2011 zal het aandeel van de rationaliseringsinvesteringen een sprong voorwaarts maken. (Deze zouden stijgen van 7% van de totale materiële investeringen in 2010 naar 36% in 2011.) De vervangingsinvesteringen zouden hetzelfde scenario volgen.

Nog altijd volgens het onderzoek van de NBB zouden de investeringen op het niveau van de papier- en kartonverwerking hun terugval voortzetten (-25,6% in 2010 en -13,8% in 2011). In deze subsector zou de spreiding over de soorten investeringen echter identiek blijven (uitbreiding 30% van de totale materiële investeringen; rationalisering 1%; vervanging 66%).

Wat de papiersector in het algemeen betreft, moet worden opgemerkt dat de investeringen met het oog op bescherming van het leefmilieu in 2010 sterk gestegen zijn tegenover 2009. Er zou echter een trend zijn om deze in 2011 samen te drukken tot ongeveer het niveau van 2009.

Voor de papierindustrieën zijn de drijvende krachten achter investeringen overigens vooral het streven naar lagere productiekosten, het introduceren van nieuwe technologieën of productietechnieken of van nieuwe producten, en verder een tekort aan geïnstalleerde productiecapaciteit evenals de beschikbaarheid van eigen middelen. De materiële investeringen worden hier voornamelijk met eigen middelen gefinancierd (van 79% in 2009 naar 89% in 2011).

Eenzelfde onderzoek werd ook bij de grafische sector gevoerd: de materiële investeringen zouden in vrije val zijn voor 2010 (-64,3%), maar zouden in 2011 met 63,4% toenemen! Die investeringen betreffen vervanging (31% in 2009, 33% in 2010 en 67% in 2011) of uitbreiding (64% in 2009, 58% in 2010 en 33% in 2011). De materiële investeringen worden hier met eigen middelen gefinancierd (37% in 2009, 63% in 2010 en 62% in 2011). Er zou een gevoelige afname zijn van de fondsen die bij derden worden geleend (41% in 2009, 9% in 2010 en 10% in 2011). Leasing zou een belangrijke optie blijven (22% in 2009, 26% in 2010 en 27% in 2011). In de grafische industrie gelden vijf hoofdredenen om investeringen te doen. Dat was zo in 2010 en dat zal zo blijven in 2011. In afnemende volgorde van belangrijkheid: het introduceren van nieuwe technologieën of productietechnieken; het streven naar lagere productiekosten; het introduceren van nieuwe producten; de beschikbaarheid van eigen middelen; het tekort aan geïnstalleerde productiecapaciteit. Ook in de grafische industrie zijn de investeringen met het oog op bescherming van het leefmilieu in 2010 sterk toegenomen in vergelijking met 2009 (van 0% naar 9%). In 2011 zouden ze nagenoeg onbestaand zijn.

De analyse van Febelgra voor het jaar 2010²⁰ geeft de toestand van de investeringen in de subsectoren nauwkeuriger weer: globaal -28,45% in 2010 in vergelijking met 2009; een status-quo voor de kranten; -32,65% voor de drukkerijen (zonder kranten); -13,95% voor de prepressbedrijven; -37,34% voor de afwerkers. (Hierbij moet worden aangestipt dat deze laatste in 2009 een spectaculaire stijging lieten optekenen, om de achterstand in te halen die ze in 2007 en 2008 hadden opgestapeld.)

Sinds de crisis gelden drastische maatregelen voor kredietverlening. Vele bedrijven hebben moeite om fondsen te vinden voor de investeringen die noodzakelijk zijn voor hun activiteiten. Dat zal er allicht niet op verbeteren na de waarschijnlijke stijging van de intrestvoeten. De ondernemingen hebben af te rekenen met het eeuwige dilemma dat hen verplicht om de investeringen te doen die onontbeerlijk zijn om hun concurrentiepositie te handhaven, maar dat hen tegelijk ook verplicht om alleen fondsen te injecteren in rendabele projecten; het dilemma dat uitrustingen eist op maat van de nieuwste

²⁰ Febelgra, De grafische sector in cijfers 2010, Editie 2011.

technieken, zonder reële vraag op de markt en zonder gewaarborgde investeringsopbrengst. De ondernemers in de grafische sector worden in deze digitale overgangstijd geconfronteerd met strategische keuzes tussen opties die hen van de regen in de drop kunnen doen terechtkomen.

2.6 Buitenlandse handel

De cijfers van het Instituut van de Nationale Rekeningen (INR) zijn beschikbaar tot het laatste kwartaal van 2010. De btw-gegevens voor het vierde kwartaal van 2010 zijn nog voorlopig.

Tabel 2-5: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele papierproducten - in miljoenen euro's

Produits	2006 euros	2007 euros	2008 euros	2009 euros	2010 euros	2010/2009 %
Uitvoer in waarde van papier (miljoenen euro's)						
4703 Natron- en sulfaat-houtcellulose	477,79	587,72	548,74	340,42	513,36	51%
Totaal pulp	535,37	659,21	627,73	403,07	584,99	45%
4707 Total Papiers ou cartons à recycler [déchets et rebuts] (à l'excl. de la laine de papier)					202,57	
4801 Krantenpapier op rollen met een breedte van > 15 cm of in vierkante bladen	164,99	189,14	196,84	182,86	130,59	-29%
4802 Basispapier en -karton, ongestreken en zonder deklaag, van de soort gebruikt om te worden beschreven	386,99	374,27	397,49	319,66	558,14	75%
4804 Kraftpapier en kraftkarton, ongestreken en zonder deklaag, op rollen met een breedte van > 15 cm	178,03	223,46	197,77	156,60	252,95	62%
4805 Papier en karton, niet gestreken en niet voorzien van een deklaag, op rollen > 15 cm breedte of in bladen					360,86	
4810 Papier en karton, gestreken met kaolien of met andere anorganische stoffen ...	984,72	954,04	970,36	842,76	945,97	12%
4811 Papier, karton, cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels, gestreken, van een deklaag voorzien	336,76	340,50	308,41	250,97	321,84	28%
4818 Papier van de soort gebruikt voor toilet papier en voor dergelijk papier	623,22	639,20	697,63	681,57	513,75	-25%
4819 Dozen, zakken, hoezen en andere verpakkingsmiddelen van papier, karton ...; kartonnagewerk voor kantoor gebruik	538,61	566,78	563,91	473,88	525,07	11%
4820 Registers, comptabiliteitsboeken, zakboekjes, orderboekjes, kwitantieboekjes, agenda's..., opbergmappen	58,61	62,12	87,00	66,69	75,30	13%
4821 Etiketten van alle soorten, van papier of van karton, al dan niet bedrukt	102,45	103,92	104,88	88,08	97,40	11%
4823 Ander papier en karton, alsmede andere cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels...	56,08	44,87	46,82	57,55	114,19	98%
Totaal papier en karton	4051,39	4117,70	4125,25	3624,90	4306,92	19%
Invoer in waarde van papier (miljoenen euro's)						
4703 Natron- en sulfaat-houtcellulose	553,92	646,59	514,16	361,22	524,24	45%
Totaal pulp	644,47	753,17	635,06	455,17	614,87	35%
4707 Total Papiers ou cartons à recycler [déchets et rebuts] (à l'excl. de la laine de papier)					292,57	
4801 Krantenpapier op rollen met een breedte van > 15 cm of in vierkante bladen	134,64	152,09	162,83	130,71	190,79	46%
4802 Basispapier en -karton, ongestreken en zonder deklaag, van de soort gebruikt om te worden beschreven	638,79	671,21	667,84	581,33	354,87	-39%
4804 Kraftpapier en kraftkarton, ongestreken en zonder deklaag, op rollen met een breedte van > 15 cm	271,86	291,11	273,03	240,95	169,97	-29%
4805 Papier en karton, niet gestreken en niet voorzien van een deklaag, op rollen > 15 cm breedte of in bladen	286,42	326,57	339,93	236,18	230,97	-2%
4810 Papier en karton, gestreken met kaolien of met andere anorganische stoffen ...	864,42	954,00	922,52	774,63	1002,19	29%
4811 Papier, karton, cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels, gestreken, van een deklaag voorzien	319,26	321,50	309,86	277,27	287,64	4%
4818 Papier van de soort gebruikt voor toilet papier en voor dergelijk papier	517,14	512,15	554,43	513,02	670,61	31%
4819 Dozen, zakken, hoezen en andere verpakkingsmiddelen van papier, karton ...; kartonnagewerk voor kantoor gebruik	478,53	528,73	550,01	502,86	493,58	-2%
4820 Registers, comptabiliteitsboeken, zakboekjes, orderboekjes, kwitantieboekjes, agenda's..., opbergmappen	73,80	71,91	89,80	76,78	60,56	-21%
4821 Etiketten van alle soorten, van papier of van karton, al dan niet bedrukt	88,09	93,87	96,89	89,13	101,81	14%
4823 Ander papier en karton, alsmede andere cellulosewatten en vliezen van cellulosevezels...	108,32	111,05	113,16	107,41	73,76	-31%
Totaal papier en karton	4250,94	4556,84	4637,25	3973,60	4395,62	11%
handelsbalans (uitvoer-invoer)	-308,65	-533,10	-519,34	-400,80	-118,59	

Bron: Statistieken van de buitenlandse handel (communautair concept) van het Instituut voor de Nationale rekeningen / NBB

NB: afgeronde waarden

Volgens de INR-gegevens is de uitvoer van papierproducten van 2009 tot 2010 met 19% gestegen. Die stijging is – voor het tweede opeenvolgende jaar – hoger dan die van de invoer (+11%). De handelsbalans van de papiersector blijft weliswaar negatief maar herstelt zich dus zeer duidelijk. Dat vormt een mooi contrast met de vorige jaren en zelfs met de jaren vóór de crisis.

Voor de volgende producten ging de uitvoer er enorm op vooruit: ongestreken papier en karton zonder deklaag; kraftpapier en kraftkarton; cellulosepapier, -karton en -watten, waarvoor tegelijk ook de invoer sterk is teruggevallen. Producten waarvoor de uitvoer terugliep, zijn krantenpapier en papier voor sanitair en huishoudelijk gebruik. De invoer hiervan is tegelijk gestegen.

De sector noteert echter een zeer sterke positionering van Duitsland op de Belgische markt, met afbraakprijzen of 'introductie'-prijzen om zich als een belangrijke speler te profileren, vooral wat verpakkingspapier en golfkarton aangaat. Hieruit volgt voor de voorbije vijf jaar een sterke stijging van de invoer uit Duitsland, in combinatie met een sterke daling van onze uitvoer naar ginds.

De gegevens van de btw-aangiften bevestigen deze consolidatie van de uitvoer van de papierindustrie, al lijkt die bescheidener (+6,4%) dan volgens de INR-cijfers. Deze gegevens zijn echter nog voorlopig.

Tabel 2-6: Ontwikkeling van de uitvoer volgens de btw-statistiek - in miljoenen euro's

Jaar	Pulp, papier en karton	Papier- en kartonartikele n	Totaal papierindustri e	Uitgeverijen	Drukkerijen en aanverw. diensten		Totaal grafische industrie
	21.1	21.2	21	22.1*	22.21	22.22/23/24/25	22
2003	1.288,0	1.415,0	2.703,0	456,0	40,0	831,0	1.327,0
2004	1.384,0	1.451,0	2.835,0	482,0	37,0	824,0	1.343,0
2005	1.367,9	1.443,1	2.811,0	466,5	46,5	827,9	1.340,9
2006	1.383,6	1.466,1	2.849,7	499,2	53,0	852,8	1.405,0
2007	1.530,1	1.583,2	3.113,3	563,3	46,8	912,8	1.522,8
2008	1.582,8	1.799,2	3.382,0	562,1	22,6	877,9	1.462,6
2009	1.075,2	1.422,9	2.498,1	538,3	20,3	707,6	1.266,3
2010	1.113,6	1.559,0	2.672,6	410,3	12,0	584,8	1.018,5
2004/2003	7,5%	2,5%	4,9%	5,7%	-7,5%	-0,8%	1,2%
2005/2004	-1,2%	-0,5%	-0,8%	-3,2%	25,6%	0,5%	-0,2%
2006/2005	1,1%	1,6%	1,4%	7,0%	14,0%	3,0%	4,8%
2007/2006	10,6%	8,0%	9,3%	12,8%	-11,7%	7,0%	8,4%
2008/2007	3,4%	13,6%	8,6%	-0,2%	-51,7%	-3,8%	-4,0%
2009/2008	-32,1%	-20,9%	-26,1%	-4,2%	-10,2%	-19,4%	-13,4%
2010/2009	2,3%	9,5%	6,4%	-21,2%	-38,6%	-18,3%	-19,8%

Bron : CRB volgens de maandelijkse en driemaandelijkse btw-aangiften (de gegevens voor het laatste kwartaal van 2010 zijn nog voorlopig)

** Min NaceBel 22.14: Uitgeverijen van geluidsopnamen

Tabel 2-7: Ontwikkeling van de buitenlandse handel in waarde van enkele grafische producten – in miljoenen euro's

Producten	2006 euro	2007 euro	2008 euro	2009 euro	2010 euro	2010/2009 %
Uitvoer van de grafische industrie in waarde (miljoenen euro's)						
4901 Boeken, brochures en dergelijk drukwerk, ook in losse vellen (met uitz. van reclame)	341,55	343,37	341,62	302,05	401,24	33%
4902 Kranten en tijdschriften, ook geïllustreerd of met reclame	170,79	205,09	222,83	215,26	259,75	21%
4911 Ander drukwerk, prenten, gravures en foto's n.e.g.	498,99	524,99	527,57	445,56	242,29	-46%
Totaal grafische sector, uitgeverijen, drukwerk	1090,86	1161,94	1182,29	1028,51	1062,71	3%
Invoer van de grafische industrie in waarde (miljoenen euro's)						
4901 Boeken, brochures en dergelijk drukwerk, ook in losse vellen (met uitz. van reclame)	416,59	428,61	442,04	415,93	260,11	-37%
4902 Kranten en tijdschriften, ook geïllustreerd of met reclame	288,55	277,93	248,22	234,85	232,80	-1%
4911 Ander drukwerk, prenten, gravures en foto's n.e.g.	236,83	203,58	207,14	199,53	505,26	153%
Totaal grafische sector, uitgeverijen, drukwerk	1009,48	978,41	966,43	916,95	972,62	6%
handelsbalans (uitvoer-invoer)	81,38	183,53	215,86	111,56	90,09	

Bron: Statistieken van de buitenlandse handel (communautair concept) van het Instituut voor de Nationale rekeningen / NBB
NB: afgeronde waarden

Wat de grafische sector aangaat, is de uitvoer volgens het INR weliswaar gestegen (+3%), maar dan met 50% minder dan de invoer (+6%). De handelsbalans is nog altijd positief maar krijgt een klap: er is nauwelijks nog sprake van enig handelsoverschot. Merk op dat de uitvoer naar Duitsland duidelijk gekrompen is.

De markten zijn verzadigd, zowel op nationaal niveau als bij onze buurlanden, de traditionele handelspartners van België, die sterk getroffen zijn door de crisis. Overcapaciteit en sterke concurrentie vormen een realiteit die op de verkoopprijzen van de sector weegt. Volgens Febelgra is de uitvoer inderdaad veel forser gestegen in fysische eenheden (+23,19%) dan in monetaire eenheden (+3,94%). De uitgevoerde producten zijn dus in waarde gedaald. Voor de invoer geldt echter het omgekeerde.

De btw-gegevens geven dan weer een heel ander beeld van de ontwikkeling van de uitvoer voor de grafische sector dan de resultaten van het INR: wij zien hier een daling met bijna 20%, waarbij -38,6% voor de drukkerijen.

2.7 Werkgelegenheid

Voor de werkgelegenheid hebben we twee RSZ-bronnen gebruikt. Hun gegevens zijn echter moeilijk vergelijkbaar omdat ze verschillende berekeningscriteria toepassen: de eerste bron steunt op de bedrijfstak, de tweede op het paritair comité. Beide benaderingen zijn complementair en maken het mogelijk de kennis van de sectoren te verfijnen.

Bij de analyse per bedrijfstak hebben de recentste beschikbare cijfers betrekking op het derde kwartaal van 2010. Zij tonen, voor al onze sectoren, een afkalving van het aantal werknemers. Die achteruitgang was al lang voor de crisis bezig. De papiersector in zijn geheel (-2,3% van het derde kwartaal 2009 tot het derde kwartaal 2010) komt er nog beter uit dan grafische sector in zijn geheel (-4,3% over dezelfde periode). Een onderzoek per subsector maakt duidelijk dat het grootste banenverlies voor deze periode te betreuren valt bij de arbeiders in de fabricage van papier- en kartonartikelen (-5,3%), de arbeiders in de uitgeverijsector (-35,3%), de arbeiders en bedienden in de prepress (-6%), in de drukkerijen en groot drukwerk (-5,10%) of in de boekbinderij (-5%). Voor de grafische sector zijn de cijfers echter te nuanceren. De subsector van het krantendrukwerk ziet zijn personeelsbestand – statistisch tenminste – immers met +20% exploderen, maar deze toename is het gevolg van de wijziging die werd doorgevoerd in de NACE-codes. Hierdoor vond een soort stoelendans plaats tussen de subsectoren die tegelijk ook een verklaring vormt voor het even extreme, maar negatieve cijfer in de uitgeverijsector. Bovendien, en zoals we al hebben vermeld in het vorige verslag, zijn vele freelance journalisten overgestapt naar het statuut van loontrekker. Ook dat feit pompt de cijfers van de sector op zonder dat er effectief sprake is van schepping van extra banen.

Volgens de cijfers van Febelgra (die geen rekening houden met het krantendrukwerk), is de werkgelegenheid in de grafische sector van 2006 tot 2010 gedaald met 14,39%. De sector blijft paradoxaal genoeg nog altijd, hoewel de zaken slecht gaan, kampen met een personeelstekort voor kritieke functies zoals afwerkers en drukkers, zodat de bedrijven moeten aanwerven. De sector zal de komende jaren ook rekruteringsmoeilijkheden kennen gezien de samenstelling van de leeftijds piramide in deze sector: 34,53% van de werknemers is ouder dan 45 jaar en bijna 20% van de werknemers is ouder dan 50 jaar, bij een gemiddelde pensioenleeftijd van 57 jaar.

Tabel 2-8: Uitsplitsing van de werknemers naar sector, statuut en bedrijfstak

			1 tr 2008	2 tr 2008	3 tr 2008	4 tr 2008	1 tr 2009	2 tr 2009	3 tr 2009	4 tr 2009	1 tr 2010	2 tr 2010	3 tr 2010
17.12	Vervaardiging van papier	arbeiders	2.751	2.787	2.753	2.746	2.714	2.552	2.531	2.533	2.409	2.408	2.397
	en karton	bedienden	1.120	1.115	1.116	1.115	1.115	1.058	1.035	1.039	1.020	1.024	1.025
		totaal	3.871	3.902	3.869	3.861	3.829	3.610	3.566	3.572	3.429	3.432	3.422
17.2	Vervaardiging van artikelen	arbeiders	7.374	7.351	7.264	7.210	7.143	7.005	7.024	6.953	6.954	6.993	6.918
	van papier of karton	bedienden	2.519	2.523	2.551	2.550	2.528	2.486	2.409	2.386	2.379	2.390	2.356
		totaal	9.893	9.874	9.815	9.760	9.671	9.491	9.433	9.339	9.333	9.383	9.274
17	Totaal papierindustrie	arbeiders	10.125	10.138	10.017	9.956	9.857	9.557	9.555	9.486	9.363	9.401	9.315
		bedienden	3.639	3.638	3.667	3.665	3.643	3.544	3.444	3.425	3.399	3.414	3.381
		totaal	13.764	13.776	13.684	13.621	13.500	13.101	12.999	12.911	12.762	12.815	12.696
58	Uitgeverijen	arbeiders	561	548	527	521	899	885	843	827	803	789	545
		bedienden	9.315	9.314	9.240	8.345	10.030	9.888	9.349	9.272	9.135	9.122	9.054
		totaal	9.876	9.862	9.767	8.866	10.929	10.773	10.192	10.099	9.938	9.911	9.599
18.11	Krantendrukkerijen	arbeiders	1.107	1.099	1.085	1.064	692	648	674	661	668	670	899
		bedienden	985	996	1.005	1.005	468	472	480	469	484	482	490
		totaal	2.092	2.095	2.090	2.069	1.160	1.120	1.154	1.130	1.152	1.142	1.389
18.12	Overige drukkerijen	arbeiders						7.873	7.635	7.551	7.415	7.299	7.227
		bedienden						3.834	3.768	3.726	3.687	3.636	3.594
		totaal						11.707	11.403	11.277	11.102	10.935	10.821
18.13	Prepress	arbeiders						802	799	782	760	755	745
		bedienden						1.422	1.381	1.360	1.332	1.311	1.303
		totaal						2.224	2.180	2.142	2.092	2.066	2.048
18.14	Binderijen en aanverwante	arbeiders						673	630	619	602	594	593
	diensten	bedienden						95	94	99	97	100	95
		totaal						768	724	718	699	694	688
18.12/	Overige drukkerijen, prepress-	arbeiders	10.047	10.002	10.014	9.862	9.662	9.348	9.064	8.952	8.777	8.648	8.565
18.13/	en premediadiensten, binderijen	bedienden	5.535	5.566	5.619	5.594	5.481	5.351	5.243	5.185	5.116	5.047	4.992
18.14	en aanverwante diensten	totaal	15.582	15.568	15.633	15.456	15.143	14.699	14.307	14.137	13.893	13.695	13.557
18+58	Totaal grafische industrie	arbeiders	11.715	11.649	11.626	11.447	11.253	10.881	10.581	10.440	10.248	10.107	10.009
		bedienden	15.835	15.876	15.864	14.944	15.979	15.711	15.072	14.926	14.735	14.651	14.536
		totaal	27.550	27.525	27.490	26.391	27.232	26.592	25.653	25.366	24.983	24.758	24.545

Bron: CRB op basis van RSZ-gegevens

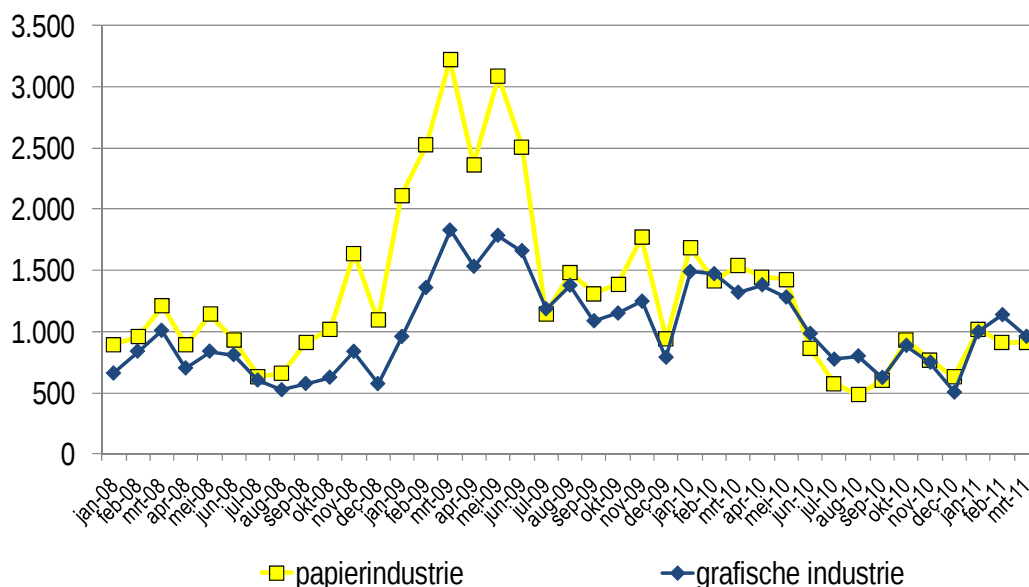
Tabel 2-9: Ontwikkeling van het aantal werknemers naar paritair comité, statuut en geslacht

PC		1 kw 2008	2 kw 2008	3 kw 2008	4 kw 2008	1 kw 2009	2 kw 2009	3 kw 2009	4 kw 2009	1 kw 2010	2 kw 2010	3 kw 2010
221	PC voor de bedienden uit de papiernijverheid											
	bedienden	943	941	939	934	932	898	822	828	830	825	824
	vr. bedienden	332	338	334	335	331	310	264	268	267	269	266
	totaal	1.275	1.279	1.273	1.269	1.263	1.208	1.086	1.096	1.097	1.094	1.090
129	PC voor de voortbrenging van papierpap, papier en karton											
	arbeiders	2.886	2.928	2.905	2.894	2.866	2.722	2.671	2.663	2.659	2.653	2.632
	arbeidsters	96	93	91	92	96	83	84	86	86	84	79
	totaal	2.982	3.021	2.996	2.986	2.962	2.805	2.755	2.749	2.745	2.737	2.711
136	PC voor de papier- en kartonbewerking											
	arbeiders	5.682	5.700	5.640	5.526	5.460	5.421	5.382	5.313	5.348	5.397	5.341
	arbeidsters	1.566	1.544	1.534	1.497	1.471	1.454	1.432	1.388	1.386	1.379	1.386
	totaal	7.248	7.244	7.174	7.023	6.931	6.875	6.814	6.701	6.734	6.776	6.727
222	PC voor de bedienden van de papier- en kartonbewerking											
	bedienden	1.519	1.493	1.525	1.514	1.509	1.497	1.488	1.476	1.481	1.484	1.464
	vr. bedienden	1.084	1.074	1.092	1.087	1.083	1.070	1.063	1.054	1.058	1.079	1.059
	totaal	2.603	2.567	2.617	2.601	2.592	2.567	2.551	2.530	2.539	2.563	2.523
142. 03	PsubC voor de terugwinning van papier											
	arbeiders	543	538	543	525	440	434		414	413	427	427
	arbeidsters	113	114	113	113	32	32		32	29	29	29
	totaal	656	652	656	638	472	466	443	446	442	456	456
130	PC voor het drukkerij-, grafische kunst- en dagbladbedrijf											
	arbeiders	9.384	9.329	9.254	9.154	8.995	9.617	8.476	8.375	8.246	8.101	8.015
	arbeidsters	2.763	2.739	2.746	2.695	2.645	2.573	2.511	2.461	2.423	2.361	2.344
	totaal	12.147	12.068	12.000	11.849	11.640	12.190	10.987	10.836	10.669	10.462	10.359

Bron: RSZ-gegevens

De analyse van het aantal werknemers volgens paritair comité (waarvoor onze recentste cijfers het derde kwartaal van 2010 dekken), lijkt de hogere detailcijfers te bevestigen. Ze wijzen voor de meeste activiteiten op een lichte, algemene uitholling van de werkgelegenheid vanaf het 3e kwartaal 2009 tot het 3e kwartaal 2010. Er is een duidelijkere daling bij het paritair comité voor de arbeiders die actief zijn in het drukkerij-, grafische kunst- en dagbladbedrijf (-5,7%). De enige uitzondering betreft de arbeiders die behoren tot het paritair comité voor de terugwinning van papier (+2,9%).

Grafiek 2-8: Maandelijkse ontwikkeling van het aantal tijdelijke werklozen

Bron: CRB op basis van RVA-gegevens

Na een duidelijke daling van de tijdelijke werkloosheid, van januari 2010 tot augustus 2010, hebben de ondernemingen in de daaropvolgende maanden – cijfers beschikbaar tot maart 2011 – opnieuw en op grotere schaal een beroep gedaan op deze maatregel, met pieken in oktober 2010 en in januari 2011. Merk op dat ook in de vorige jaren twee pieken werden genoteerd, maar dan in maart en november. De grafische sector kent traditioneel een gunstiger vierde kwartaal, als gevolg van de wachtrijen van ongebruikte marketingbudgetten die nog vóór het einde van het jaar uitgegeven moeten worden. Voor de papiersector van zijn kant verloopt de tweede helft van het jaar meestal wat vlotter dan de eerste, maar dat was niet het geval in 2010.

Het is te vroeg om te beweren dat de huidige toestand een tijdelijke dan wel een meer duurzame trend weerspiegelt, maar het geeft wél aan dat de arbeidsmarkt van onze sectoren de weerslag van de wereldcrisis van de voorbije jaren nog altijd lijkt te voelen. De cijfers van het afgelopen jaar zijn echter niet te vergelijken met de pieken die in 2009 werden bereikt. Het blijft altijd delicaat conclusies te trekken uit deze cijfers: deze daling kan op twee manieren geïnterpreteerd worden: een positieve, namelijk als bewijs van het aantrekken van de activiteit in de sector; en een negatieve, namelijk als weerspiegeling van definitieve werkloosheid van deze mensen. De cijfers van de faillissementen kunnen ons helpen om deze kwestie uit te spitten.

Vanaf dit verslag steunt de tabel van de faillissementen in onze sectoren op de nieuwe NACE-codes.

Tabel 2-10: Aantal faillissementen in de papier- en grafische sector (2008-2009 en 2010)

Jaar	NACE 2003	NACE 2008	Subsector	Totaal	Geen loon- trekkers	1-4 loon- trekkers	5-9 loon- trekkers	10-19 loon- trekkers	20-49 loon- trekkers	50-99 loon- trekkers	100-199 loon- trekkers	200-499 loon- trekkers	500-999 loon- trekkers
2008	21100	1710	Vervaardiging van papierpulp, papier en karton	4	1	2	0	1	0	0	0	0	0
2008	21200	1720	Vervaardiging van artikelen van papier en karton	6	0	4	1	0	0	1	0	0	0
2008	21	17	Totaal papierindustrie	10	1	6	1	1	0	1	0	0	0
2008	22100*	58	Uitgeverijen* (excl. geluidsopnamen)	23	2	21	0	0	0	0	0	0	0
2008	22210	1811	Dagbladdrukkerijen	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
2008	22.22/23/24/25	18.12/13/14	Overige drukkerijen, boekbinden, prepress,	49	9	29	6	4	1	0	0	0	0
2008	22000*	1800*& 58*	Totaal uitgeverijen*, drukkerijen en reproductie	73	11	51	6	4	1	0	0	0	0
2009	21100	1710	Vervaardiging van papierpulp, papier en karton	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0
2009	21200	1720	Vervaardiging van artikelen van papier en karton	6	0	3	0	2	1	0	0	0	0
2009	21	17	Totaal papierindustrie	8	0	4	0	2	1	0	0	1	0
	22100	58	Uitgeverijen	31	3	26	2	0	0	0	0	0	0
2009	22100*	58*	Uitgeverijen* (excl. geluidsopnamen)	25	3	21	1	0	0	0	0	0	0
2009	22210	1811	Dagbladdrukkerijen	5	1	4	0	0	0	0	0	0	0
2009	22.22/23/24/25	18.12/13/14	Overige drukkerijen, boekbinden, prepress,	54	11	35	2	2	2	2	0	0	0
2009	22000*	1800*& 58*	Totaal uitgeverijen*, drukkerijen en reproductie	84	15	60	3	2	2	2	0	0	0
2010	21100	1710	Vervaardiging van papierpulp, papier en karton	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0
2010	21200	1720	Vervaardiging van artikelen van papier en karton	4	2	2	0	0	0	0	0	0	0
2010	21	17	Totaal papierindustrie	6	3	2	0	0	0	0	1	0	0
	22100	58	Uitgeverijen	26	13	10	2	1	0	0	0	0	0
2010	22100*	58*	Uitgeverijen* (excl. geluidsopnamen)	26	13	10	2	1	0	0	0	0	0
2010	22210	1810 (1811)	Dagbladdrukkerijen	64	34	17	7	4	1	1	0	0	0
2010	22.22/23/24/25	18.12/13/14	Overige drukkerijen, boekbinden, prepress,										
2010	22000*	1800*& 58*	Totaal uitgeverijen*, drukkerijen en reproductie	90	47	27	9	5	1	1	0	0	0

Bron: CRB op basis van de afgevlakte gegevens van de algemene directie Statistiek en Economische informatie

Er werd in onze sectoren in 2010 geen enkel faillissement geregistreerd voor bedrijven met meer dan 200 werknemers. Het aantal failliete bedrijven blijft echter onophoudelijk stijgen. In de grafische sector gaat het voor de helft om zelfstandigen en voor een derde om organisaties van minder dan vijf personen.

Bij de grafische subsectoren (zonder de uitgeverijen) zijn de faillissementen als volgt gespreid: 50,82% in de drukkerijen, 45,90% in prepress en 3,28% in de afwerking.

De eerste globale faillissementscijfers (voor alle Belgische ondernemingen) voor de eerste maanden van 2011 wijzen op een tamelijk rampzalige toestand: er werden meer faillissementen geregistreerd dan de vorige jaren. In januari 2011 gaat het om 5% méér dan vorig jaar. In ons volgende verslag zullen we kunnen vaststellen of diezelfde toestand ook geldt op het niveau van onze sectoren.

3 Bibliografie

CEPI, Production Statistics, 4th Quarter 2010

CEPI, Monthly Statistics Report, March 2011

CEPI, Delivery Statistics, 4th Quarter 2010

CEPIPRINT, Monthly Statistics on the European Mechanical Papers Industry, beschikbaar op http://www.cepiprint.com/en/home_21.php

CIM (Centrum voor Informatie over de Media), statistieken (beschikbaar op <http://www.cim.be>)

COBELPA, Monthly Statistical data

EUROPEAN RECOVERED PAPER COUNCIL (ERPC),
<http://www.paperrecovery.org/files/ERPC%202009%20final-154445A.pdf>.

EUWID, Europees tijdschrift over de pulp- en de papiersector, website <http://www.euwid-paper.com/>

FEBELGRA, tijdschrift Factua

FILPAP, prijsgegevens

FOEX, Fins privébedrijf dat de prijsindexen van Europese pulp en Europees papier en gerecycleerd papier registreert, <http://www.foex.fi/>

GRAFISCH NIEUWS, maandblad

KIOSK, vakinformatie voor de dagblad- en tabakshandel, <http://www.retail-kiosk.be>

NATIONALE BANK VAN BELGIË, Maandelijke en driemaandelijke conjunctuurenquêtes

NATIONALE BANK VAN BELGIË, Conjunctuurbarometer

PERIODIEK (DE), informatieblad van de Unie van de Uitgevers van de Periodieke Pers

RECYCLAGE-RÉCUPÉRATION, economisch en technisch weekblad van de terugwinners en de recycleerders

REVUE DU PAPIER-CARTON, Frans tijdschrift van de vaklui uit de papier- en kartonindustrie

UTIPULP, statistieken (www.utipulp.org)